

Mag. A. ELANGO

ANALÜÜTILISED VOOLUD PSÜHHOLOOGIAS

JA NENDE RAKENDAMINE PEDAGOOGIKAS

ARATRÜKK „KASVATUSEST“ NR. 6 JA 8 — 1933 A.

EESTI ÕPETAJATE LIIDU KIRJASTUS

TALLINN, 1934

B-1090 III

K. a.

h. mag. a. anni'le

Arvustis A. Elango

1. II. 1934.

Mag. A. ELANGO

ANALÜÜTILISED VOOLUD PSÜHHOLOOGIAS

JA NENDE RAKENDAMINE PEDAGOOGIKAS

ÄRATRÜKK „KASVATUSEST“ NR. 6 JA 8 — 1933 A.

EESTI ÕPETAJATE LIIDU KIRJASTUS

TALLINN, 1934

Kirjastus o.-ü. „Täht“ trükk, Tallinnas, V. Pärnu mnt. 31. 1934.

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

121308

Psühhoanalüüs.

Analüütiline psühholoogia ehk psühhoanalüüs (sõna laiemas mõttes) on paaril viimasel aastakümnel jagunenud kolmeks eri vooluks, millest igaüks moodustab oma koolkonna. Vanim ja originaalseim, seetõttu ka populaarseim, on S. Freud'i (sünd. 1856) koolkond ehk päris-psühhoanalüüs (sõna kitsamas mõttes). Viimasel ajal on sellega hakanud tugevasti võistlema, ainagi pedagoogilisis ringkonnis, A. Adler'i (sünd. 1870) koolkond ehk individuaal-psühholoogia. Vähem populaarne, ent sisuliselt seda tõsisemalt võetav, on mõlemate eespool mainitute lahkuminekuid ületada ning sünteesi luua püüdev C. G. Jung'i (sünd. 1875) koolkond. Neil kõigil on isekeskis palju ühist, on nad ju võrsunud ühest juurest; ent neil on ka suuri lahkuminekuid, mis sunnivad neid vaatlema igaüht eraldi.

Psühhoanalüüs ja katseline psühholoogia.

Psühhoanalüüs, kõigi analüütiliste voolude prototüüp, sai alguse psühhiaatrias neurootiliste haiguste ravimeetodina. (Neurooside all mõeldakse hingelisi haigestumishähtusi, mis vastandina orgaanilistele haigustele ilmnevad ainult funktsioonides, toimluses, ilma et neid oleks põhjustamas mingid elundite materjalsed vigastused või muudatused; kõige sagedamini esineb siia rühma kuuluvaist haigusist hüsteeria.) Ta kasvab aga peagi oma esialgseist piirest üle. Ta tahab olla uueks psühholoogiaks, uueks niihästi meetodilt kui ka ainelt. Aineks on tal peamiselt alateadvus ja meetodiks analüüs. Viimase abil loodab ta tungida inimeshinge varjatumaissse sügavusisse ja jõuda mitte ainult neurootiliste haigusnä-

tuste, vaid ka kunsti, religiooni, eetika, filosoofia, sõnaga — kogu vaimuelu allikate juurde. Aga ta ei lepi ka sellega, vaid püüab minna veelgi kaugeemale — olla uueks maailmavaateks, eluõpetuseks, mille omaksvõtmine vältivat neurooside tekkimist. Arusaadavalt ei pääse ta seejuures mööda kasvatusesest, vaid püüab just seda esmajoones rakendada oma teenistusse.

Praegu on psühhoanalüüs saamas moeasjaks. Sellega katsetatakse arstide kabinetides, seda propageeritakse eriühinguis, kirjanduses ja ajakirjanduses, sellest räägitakse kohvikus ja seltskonnas, isegi ülikoolikateedrid pole jäänud temast mõjustamata. Temaga on samuti kui omal ajal Darwin-Haeckel'i põlvnemisteooriaga, mis paari aastakümnega vallutas kogu maailma. Nagu iga moevool, tungib ta tänu oma otsustuste julgusele, originaalsusele ja järjekindlusele kõigepealt kõmjanulistesse poolharitlaste hulkadesse, jäädes seal paratamatult poolikult mõistetuks ja pinnapealseks, tuues seega kaasa otse ohtliku mõistete segaduse, tõsiseks kahjuks teadusele ja nii mõnegi innuka harrastaja isiklikule vaimuterwisele.¹ Ametliku (akadeemilise) psühholoogia silmapaistvamad esindajad on suhtunud temasse seni tagasihoidlikult ja skepsisega, kohati isegi vaenulikult.² Alles viimaseil aastail näikse siin lepi-

¹ Paljud näevad psühhoanalüüsis ja selle naabervooludes tähtsat vaimuterwisehoiulist tegurit, m. s. endatapmiste vältijat. Ma kaldun arvama, et ta segadusega, mis ta ainagi pealiskaudsel tutvumisel inimese hinge-ellu toob, iseäranis kõrgemate väärtuste olemasolu radikaalse eitamisega, enam inimesi vabasarma on tõuganud, kui sealt päästnud!

² S. Freud'il ja A. Adler'il näiteks pole tänapäevani õnnestunud, hoolimata suurest populaarsusest, saavutada määralise profesori kohta ülikoolis.

tava sünteesi poole tüüritavat.³ Nii on näiteks paari viimase rahvusvahelise psühholoogiakongressi kavas olnud ettekandeid ka psühhoanalüüsi alalt. Ja mõõduandvamad psühholoogilised ajakirjad on hakanud vähehaaval ruumi andma ka psühhoanalüütilistele uurimustele.

Analüütilise psühholoogia kiire levimise peamiseks põhjuseks oli teadusliku psühholoogia seisukord paarkümmend aastat tagasi. Eksperimentaalne psühholoogia, andudes üksikute hingeelu elementide hoolikale uurimisele, sukeldus paljude arvates liiga eluvõõrastesse pisiküsimustesse, kaotades silmist inimese kui terviku, teotseva ja kannatava isiksuse, nagu ta tõeliselt elab ja on. Need uurimused taotleavad peamiselt teoreetilisi sihte; tegeliku inimesetundmise ja hingejuhtimise probleemid jäid šarlatanide (käekatsujate, kaarditarkade, imearstide jts.) söödamaaks. Seda, mis teadus nimetas psühholoogiaks, eraldas sellest, mis igapäevane elu psühholoogialt nõudis, sügav kuristik. „Kes inimeshinge tundma tahab õppida, see ei leia eksperimentaalsest psühholoogiast selle kohta peaaegu mitte midagi. Tema tuleks pigemini nõu anda õpetlase kuub nurka visata, uurimiskabinetile hüvasti öelda ja inimliku südamega rännata läbi maailma, läbi vanglate, hullumajade ja haiglate koleduse, läbi süngete agulikõrtside, lõbumajade ja mängupõrgute, läbi elegantse seltskonna salongide, börside, sotsialistlikkude rahvakoosolekute, kirikute ja sektide ärkamis- ja ekstaasikoosolekute, armastust ja viha, igasugu kirgesid ise enda nahal läbi elada — ja ta tuleks rikkalikumate teadmustega varustatult tagasi, kui jalapakused õperaamatud talle iialgi oleksid suutnud anda, ja ta võib oma haigetele olla arstiks inimeshinge tõelise tundjana“.¹

On liiga palju nõutud, kui tahame, et nii noor teadus, nagu katseline psühholoogia, meile kõigis suhetes lõpuleviidud, valmis teooriad kätte annaks. Sün-

teetiline inimesetundmine, hinge sügavuste avastamine, kuulub psühholoogia lõppeesmärkide hulka ja enne kui sinnamaale jõutakse, tuleb paratamatult teha palju ettevalmistavat pisitööd. Iseasi on, kas katseline psühholoogia, kaua aega esijoones arstide poolt viljel-duna, liiga kauaks ei jäänud tõelise teaduse eel-õue, tegeledes peamiselt meelte füsioloogia ja psühhofüüsika probleemidega, ja kas ta selles suunas edasi minnes üldse lõppeesmärgile ligemale oleks jõudnud. Et katseline, kogemuslik psühholoogia siiski mitte nii surnud pole, nagu analüütiliste voolude esindajad seda võib-olla näha tahaksid, tõendab m. s. psühholoogia uusim arengujärk, kus just isiksuse terviksus, sihipüüdlikkus, ta sõltuvus keskkonnast jms. probleemid esiplaanile on tõusnud. Juba enne sõda juhatas O. Külpe selle murrangu sisse, algatades kõrgemate hingefunktsioonide (mõtlemise, fantaasia, usuelu jms.) suurejoonelist ja süstemaatilist uurimist. Kuigi tema varajane surm tõi sellesse ajutise seisaku, ollakse tänapäeval arenemis-, usu-, sotsiaal- ja seksuaalpsühholoogias, karakteroloogias ja paljudel teistel aladel siiski juba nii kaugel, et analüütilised voolud vaevalt enam sellise õigusega kui 20—30 a. tagasi mingi lunastaja osa etendada saavad. Kuigi see kogemusliku psühholoogia uusim areng mõnes suhtes on olnud mõjustatud analüütilistest vooludest ja tema tulemused annavad mõnelegi analüütiliste voolude väitele uut kinnitust, oleks väga kerge meelne tema suure vaevaga saavutatud tulemusi vahetada analüütiliste voolude sädeleva ent kiiresti kustuva tulevargi vastu. Sellegipärast ei tohiks meie vaeva põlata tutvuda nende voolude põhimõistete ja tööviisidega ja õppida, mis neil meile kasulikke õpetada on.

Psühhoanalüüsi lähtekohad.

Esimese aluse pani psühhoanalüütilisele teooriale Viini neuroloog J. Breuer (1842—1925), kes 1880—82 üht noort hüsteerilist daami ravides leidis hüsteeria olevat tingitud asjaolust, et mõnesugused piinlikud elamused ja nendega seotud tundmused ei leia vaba väljendust, vaid surutakse alateadvusse,

³ Tähelepanuväärse katse säärast sünteesi luua teeb prof. K. Bühler (sünd. 1879) teoses „Die Krise der Psychologie“, Jena, 1927.

¹ C. G. Jung. Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben. Zürich, 1926, lk. 13.

kust nad püüavad segada inimese hingelist tasakaalu. Näit. paistis J. Breuer'ile iseäralikuna silma, et ta patsient ei saanud juua vett, ilma et ta ise oleks teadnud mispärast, ehkki oli palav suvi ja ta väga kannatas janu. Niipea kui käsi veeklaasi suu juurde viis, tõrjus ta selle otsekohe tagasi, olles paar sekundit otsekui iseendast väljas. Janu vältimiseks tuli teda toita puuviljaga. Hüпноosi abil õnnestus J. Breuer'il jõuda selgusele veepõlguse põhjustes. Patsiendil oli olnud inglannast seltsidaam, keda ta ei sallinud. Kord tema tuppä minnes oli ta näinud, kuidas selle väike vastik koer jõi veeklaasist. Viisakuse pärast ei öelnud ta seekord midagi, surus tekkinud vastikustunde maha ja unustas selle, nii et see alles hüпноosi all talle uuesti meenus. Niipea kui ta oli oma pahameele koera ja inglanna üle välja valanud, kadus veepõlgus jäljetult ja ta võis taas vabalt juua. Analooilisi tukistusi (*Hemmungen*) esines mainitud patsiendi juures terve rida; kõik nad kadusid, kui õnnestus (peamiselt hüпноosi all) meeletada nende põhjusi. Siit järeldas J. Breuer, et hüστεeria on tingitud mälestusist, millest isik ise võitu ei saa. Mingi ebameeldiv, valuline, piinlik elamus põrkab hingeliste takistuste vastu ega saa areneda lõpuni loomulikult teel; ta tõrjutakse küll teadvusest välja, nii et inimene temast midagi enam ei mäleta, kuid ta ei kao sellega täiesti, vaid oleb alateadvuses edasi ja tungib muudetud kujul kõrvalteede kaudu ikka jälle teadvusse, kutsudes seal esile rikkeid ja tukistusi. Parandamine on võimalik ainult sel teel, et selline elamus uuesti teadvusse tõstetakse ja „maha käia“ lastakse. J. Breuer nimetas neid elamusi hingelisteks haavadeks, *trauma*-deks (trauma — kreeka keeles haav) ja nendest vabanemist hinge puhastuseks, *katharsiseks* (mispärast kogu seda meetodit alguses hüüti kathartiliseks). Väljatõrjutud elamuse uuesti meenutamine osutus võimalikuks sel teel, et hüпноosi abil kõrvaldati teadvuse vastupanu ja kujutluste vool vabastati otsekui tsensuuri alt.

S. Freud, tookord üliõpilasena J. Breuer'i juures töötades, tutvus vahetu-

malt oma õpetaja avastusega ja kuna J. Breuer'i enda tähelepanu oli suunatud mujale, hakkas ta seda edasi arendama ja süvendama; aja jooksul kasvas sellest välja süsteem ja liikumine, mida tänapäeval kutsutakse S. Freud'i poolt antud nimega psühhoanalüüsiks.

Kuigi alateadvuse mõiste toomisega psühholoogiasse säärase hingelise „kolikambri“ mõttes, nagu see J. Breuer'i ja hiljem S. Freud'i juures esineb, on tõsisid metoodilisi raskusi, võime J. Breuer'i väidetega üldiselt nõustuda. Teame ju igapäevasest vahetumast endavaatlusestki, kuidas mõni ununenud mõte või elamus meid enne rahule ei jäta, kui ta on meelde tulnud, väljenduse leidnud. Samuti teame, et inimene tunneb oma hingelistes valudes suurt kergendust, kui ta saab end kellelegi välja puistata, pihtida (selles on m.s. katoliku kiriku suur paremus võrreldes protestantlikuga).

Meie teekond läheks liiga pikaks, kui tahaksime kaasa teha S. Freud'i ja tema õpilaste kõiki keerd- ja eksikäike ajaloolises järjekorras. Psühhoanalüütiline teooria ei sündinud valmina (ta pole veel praegugi seda), vaid kujunes aegamööda, kusjuures ta põhjendajail on tulnud nii mõnestki oma esialgsest väitest loobuda. Arvan, et käesolevaks sissejuhatavaks ülevaateks piisab, kui tutvume olulisemate momentidega psühhoanalüütilises teoorias, nii nagu nad meile praegu esinevad S. Freud'i ja tema ligemate kaastööliste teoseis.

Väljatõrje ja sublimatsioon.

Kogu psühhoanalüütilise teooria üheks nurgakiviks on vahetegemine teadliku ja alateadliku hingeelu vahel. Kui isikus tekib mõni soov, mis on teravas vastuolus tema teiste soovidega, vastuolus tema ja ta ümbruse eetiliste, esteetiliste või muulaadiliste tõekspidamisega, siis tekib sisemine konflikt, võitlus, mis lõpeb sellega, et sobimatu soov ühes kõigi sinna juurde kuuluvate kujutluste ja mälestustega tõrjutakse teadvusest välja — alateadvusse. Sääraseid väljatõrjutavaid kujutluste, mõtete ja tundmuste ühikuid hüütakse kompleksideks. Sobimatute soo-

vide väljatõrje on isiksuse endakaitse, sest et konflikti edasikestmine tekitaks ebamugavat norutunnet, samuti kui sobimatu soovi rahuldamine kõige muu kiuste. Komplekside väljatõrje ei õnnestu aga täiesti. Nad kõrvaldatakse küll teadvusest, ent jätkavad olnud alateadvuses, otsides võimalusi uuesti aktiveeruda. Kuna neil otsene tee teadvusse on suletud, loovad nad endi asemel nn. ersats-kujutlusi, mis ongi neuroosi nähtusteks, sümptoomideks. Viimaste vastu on inimene ise võimetu ja lühikese konflikti asemele astub nüüd kestev kannatus, haigus, millest vabastada võib ainult analüüs, s.t. väljatõrjutud komplekside uuesti teadvusse äratamine ja ära reageerida laskmine. S. Freud ühes oma Ameerikas peetud loengus võrdleb selliseid väljatõrjutud komplekse kuulajaga koosolekul, kes kõnelejat segab ja sellepärast jõuga saalist välja viiakse. Saalist väljavii mine ei tähenda veel, et ta majast lahkuks ja loobuks koosolekut segamast. Ta teeb aeg-ajalt ukse taga müra ja ootab ukse avamist, et uuesti sisse pääseda. Tõenäoselt ta jääks rahule, kui mõni autoriteetsemaist koosoleku korraldajaist temaga astuks läbirääkimistesse ja nõustuks teda tagasi saali laskma, kui ta annab lubaduse, et ta ei riku enam korda.

Et raskendada väljatõrjutud kompleksidel teed teadvusse, muudavad väljatõrjuvad jõud, nn. *üli-mina* (Über-Ich) nad eriti vastikuiks: allasurutud armastus muutub teadvuses vihaks, lõbu mustusest — puhtus-fanatismiks, rõvedus ja ohjeldamatus — peenutsemiseks, „prüderiiks“ jne. Inimese kõlblas maailmavaade on nii siis tingitud peamiselt tema lapsepõlve keelatud lõbude väljatõrjest.

Väljatõrje kõrval on olemas veel teine võimalus piinlikest, sobimatuist soovidest vabaneda — nende peenendamine, sihi ja suuna muutmine, s u b l i m a t s i o o n. Üli-mina poolt keelatud tungid ja soovid võivad meis elada edasi süütu kujul: väljaheidete asemel hakkab laps mängima liiva ja veega, seksuaalne uudishimu muutub teaduslikuks uudishimuks, homoseksualist asutab

poiste kasvatusmaja, ekshibitsionist (isik, kes tunneb lõbu oma suguosade näitamisest teistele) külastab merikuurorte või hakkab kunstnikuks jne. Vaimuelu kõrgemategi avalduste: usundi, kunsti, teaduse, heategevuse jms. taga pole psühhoanalüütikute arvates mindeid muid ürgelisi algeid või jõude, kui sublimeeritud sugutung. Produktiivne, loov isik juhib oma keelatud, rahuldamata sugutungit vaimsesse töösse, passiivsed aga rahulduvad esimeste loomingu retseptiivse nautimisega. Teatud kunstiteose meeldimine on tunnus, et vaatleja alateadvuses peituvad samad soovid ja tungid, mis otsinud mahakäimist kunstniku loominguks.

Kui üli-mina on liiga vali, nii et tema mõjul liiga suur osa sugutungist kas alateadvusse tõrjutakse või sublimeerub, siis on karta isiku vitaalsete jõudude nõrgenemist ja isegi seksuaalset impotentsi. Esimesel juhul, kui suur osa sugutungist tõrjutakse alateadvusse, võib see sealt põhjustada neurootilisi häireid, teisel juhul, sublimatsiooni korral, on aga tegemist nn. „verevaese“ vaimuinimesega. Niihästi ühel kui teisel juhul aitavat analüüs tasa-kaalu jalule seada.

Analüüsi tehnika. Psühhoanalüütiline ravi.

J. Breuer nägi, et haigussümptoomidest vabanemine toimus üllatavalt lihtselt, kui haigele selgeks sai side tema haiguse ja alateadvusse tõrjutud elumuste vahel. Juba paljast vestlusest arstiga tundis haige ajutist kergendust. Kuna S. Freud'i arvates neuroosi põhjuseks on mitte milline-tahes trauma, vaid alateadvusse tõrjutud lapseliku sugutungit avaldused, on haige lõplikuks paranemiseks tarvis, et analüüs tingimata tungiks nendeni, tõstaks need teadvusse ja laseks ära reageerida.¹ Kuidas seda saavutada?

Analüüsi alul on meil tegemist situat-

¹ „Kasvatases“ 1933 nr. 1 ja 4 kirjeldatud analüüsid on ses mõttes jäänud peatuma poolele teele. Huvitav, et sellegipärast paranemine juba aset on leidnud. A. Ivask'i analüüsinaidid ei saa üldse pidada psühhoanalüütiliseks analüüsiks.

da, millised alateadvusse tõrjutud elamused on antud korral häirete tekita-jaiks. Haige mälust on need elamused täiesti kadunud, samuti ei tea arst neist midagi. Alguses tarvitab psühhoanalüüs selleks J. Breuer'i eeskujul hüpnoosi; hüpnoosi abil kõrvaldati elamust väljatõrjuvate jõudude vastupanu, nii et elamused meenusid patsiendile vabalt. S. Freud'i käes hüpnoos ei õnnestunud; pealegi veendus ta, et hüpnoos siiski ei võimalda tungida küllalt sügavale. Sellepärast on psühhoanalüüs praegu hüpnoosist täiesti loobunud.

Üldjoontes on praegu analüüsi kõik järgmine. Kõigepealt lastakse patsiendil vabalt rääkida, mis talle iganes meenub. Ta peab ilma arvustusega avaldama kõik, tundugu see talle heana või halvana, kohasena või ebakohasena. Kui patsient kõik südame pealt ära on rääkinud ja arvab, et ta midagi enam ei mäleta, püüab arst talle sugereerida, et ta mäletab siiski rohkem, tuletagu vaid meelde. Harilikult meenub sel puhul patsiendile veel niimõndagi. Arst jälgib patsiendi juttu kogu aeg tähelepanelikult ja püüab sellest leida niidid, mis viiksid teda väljatõrjutule ligemale. Ta on veendunud, et mis patsient ka ei räägiks, ta alateadvus heliseb selles ikka kuidagi moodi kaasa. Kõrvuti vaba kõnelusega, osalt selle kiirendamiseks ja täienduseks, tarvitatakse assotsiatsiooni-meetodit. Arst märgib patsiendi väljendused, mis tunduvad talle kuidagi viisi olulistena, üles, kordab neid ükshaaval patsiendile ja laseb tal jutustada, mis tal ühe või teise puhul meelde tuleb. Ei taha patsient mõnd mõtet avaldada, siis järgneb sellest, et see mõte peab väljatõrjutuga eriti ligidases seoses olema. Iseäranis rohket tarvitamist on assotsiatsiooni-meetod leidnud C. G. Jung'i koolkonnas. Säärased kõnelused ja assotsiatsiooni-katsed võivad kesta kümneid ja sadu tunde, enne kui analüüsija hakkab saama jälile, kuhu „koer on maetud“. Ent ta võib ka rängasti eksida.

Kõneluste-meetodiga paralleelselt tarvitatakse unenägude, kunstilise loomingu ja eksitoimingute seletamist. S. Freud ise nimetab unenägude seletamist psühhoanalüüsi *Via Regia*'ks,

kuningateeks.¹ Ja tõepoolest, see on parimini põhjendatud ja enim tunnustust pälvinud osi psühhoanalüüsis. S. Freud lähtub tähelepanekuist, et unes teadvuse kontroll on nõrgem, mispärast unelmais alateadvusse tõrjutud soovid vabamalt väljenduvad kui muidu. Laste unelmais näit. lähevad kõik nende eelmisel päeval rahuldamata jäänud soovid täide. Täiskasvanu unelmad pole teadvuse kontrollist siiski mitte päris vabad, sellepärast saavad väljatõrjutud soovid neis ikkagi ainult varjatult, sümboolsel kujul avalduda. Mida nõrgem on teadvuse kontroll, seda läbi- paistvamaid sümboleid tarvitab alateadvus. Kuna unelmais otsivad ja leiavad väljendust väljatõrjutud soovid, suhtub teadvus unelmaisse samuti kui neisse soovidesse, s. t. tõrjub nad välja; sellepärast unustab inimene oma unelmad nii ruttu. Unelmate seletamise tehnika sarnaneb osalt kõnelustegi puhul tarvitatava tehnikaga: võetakse unelma olulisimaina tunduvad elemendid ja lastakse patsiendil jutustada, mis tal ühe või teise puhul meenub. Unelmate sümboolid on osalt konstantsed, osalt muutlikud. Samasuguseid sümboleid tarvitavad ka müüdid ja muinasjutud. Ka igauhe isiklik fantaasialooming, nagu ilmsiunelmad, luuletised, joonistised jms., pole neist vaba (siit on saanud alguse psühhoanalüütilise meetodi rakendamine kirjandus-teaduses, usupsühholoogias jm.).

Eksitoiminguis, nagu asjade, nimede, tähtpäevade unustamine, mida me varem teadsime ja teadma peaksime, kõne-, kirjutamis- ja lugemiseksitused, esemete kaotamine ja kogemata purustamine jms., mida harilikult peetakse juhuliseks, avaldub samuti nagu unelmaiski inimese alateadlik tahe: ta unustab, kaotab, purustab selle, mis talle on vastumeelne, millega on seotud mõni piinlik elamus või mälestis. Sellepärast võivad säärased eksitoimingud analüüsijale olla väga kasulikeks näpunäiteiks.¹

Psühhoanalüütikud tarvitavad analüüsi mitte ainult ravimeetodina, vaid

¹ S. Freud. Die Traumdeutung, 1. tr. 1900.

¹ S. Freud. Zur Psychopathologie des Alltagslebens. 1. tr. 1904.

see on neile ühtlasi ka uurimismeetodiks; selle kaudu arvavad nad jõudvat selgusele inimese hingeelu ehituses üldse. Näit. unelmate-analüüsi kohta ütleb S. Freud, et just selle abil ta olevat avastanud, kui suurt osa etendavad inimese hingeelus varase lapsepõlve tungid ja soovid. Unelmad jätkavat laps oma oletut inimeses. Unelmad näitavad ka, millist keerukat rada läheb tee lapse juurest nn. normaalse inimese juurde.

Kui väljatõrjutud kompleksid eespoolloendatud meetodite abil uuesti teadvuse valgusse on tõstetud, siis võib konflikti, millest isik ise varem püüdis üle saada väljatõrje teel, arsti abiga paremini lahendada. Neid lahendusviise on 3. Esimesel juhul veendakse haiget, et ta teatud soovi või tungi ilmaaegu tõrjus alateadvusse, vaid parem oleks, kui ta selle omaks võtaks, aktsepteeriks. On aga väljatõrjutud soov säärane, et seda võimatu aktsepteerida, siis juhitakse patsient selle ületamisele mõistusega, s. o. arvustades hukkamõistmisele. Tarvitades varemtoodud näidet rahurikkujast koosolekul, tähendaks see seda, et meie annaksime rahulolematule võimaluse oma rahulolematust väljendada asjalikes vastuväiteis ja lükkaksime need siis loogiliselt ümber. Kolmas võimalus on, et patsient annab väljatõrjutud soovile uue sihi, nii et see üli-minale enam vastu ei käi, s.o. sublimeerib hüljatud tungi. Haige kannab oma vabaks-analüüsitud seksuaalse energia (*libido*) esmalt arsti isikule üle, n.ö. armub arstisse ja saab sellega elujõudu ja julgust juurde. Pärast on arsti ülesandeks temale juhitud *libido* järk-järgult üle juhtida patsiendi võimalustele vastavatele aladele ja isikuile, patsient n.ö. kasuliku liikmena elu voolu rakendada. Ka väljatõrjutud vihaelamused laseb analüüsija endale välja valada, teades, et nad sellega maha käivad ja patsient nende koormast vabaneb.

Isiksuse ehitus ja dünaamika psühhoanalüüsi järgi.

Juhituna tahtest kujundada psühhoanalüütiline teooria terviklikuks, ümarguseks süsteemiks, pole S. Freud

viimaseis teoseis piirdunud enam analüüsi teel saadud vähegi kogemuspäraste tunnetistega, vaid asunud neid spekulatiivselt põhjendama ja süsteemi viima. Minu arvates on see vägagi hoiatavaks näiteks, milline kõikumapinnaline soo meid ähvardab, kui laskume selgete, hästipõhjendatud mõistete meetodikindla edasiarendamise asemel huupi filosoferima.

Teoseis „*Massenpsychologie und Ich-analyse*“ (1921) ja „*Das Ich und das Es*“ (1923) püüab S. Freud põhjendada isiksuse jaotust kolmeks kihiks: *minaks* (Ich), *üli-minaks* (Über-Ich) ja *temaks* ehk alateadlikuks minaks (Es). *Mina* on tungide kandja, õieti nende võitlusväli. Vanemad, kasvatajad, seltskond, kõlblus, ühe sõnaga tegurid, mis seda *mina* püüavad kujundada oma näo järgi, on *üli-mina*. Alateadvus, kuhu üli-minaga vastuolus olevad tungid ja soovid välja tõrjutakse, too ebamäärane ja apersonaalne „kolikamber“ on selle terminoloogia järgi „*tema*“, otseku mingi võörkeha isiksuses.

Esimesil eluaastail on laps puhtalt tungide-olend, *mina*. Laps ja kasvatajad (vanemad), *mina* ja *üli-mina* seisavad üksteisega vastamisi, võitlevad üksteisega. Laps tahaks võimalikult kaua ja põhjalikult nautida lõbu, mis tungide ohjeldamatu rahuldamine talle pakub, kasvatajad tahaksid teda aga võimalikult ruttu teha „mõistlikuks“, „paiks“, s.o. igas suhtes enda üle valitsevaks, *üli-mina* taoliseks. Olles tugevamad, nad viivad oma tahte hea või kurjaga läbi, murravad lapse vastuapanu ja saavutavad, et laps võtab omaks nende käitumisviisi ja nende tõekspidamised. Laps teeb seda osalt hirmust vanemate, eriti isa ees, osalt lootuses vastutasuks saada vanemate armastuse, soosingu osaliseks. Esimesel juhul, kui mõõduandev on ainult hirm, toimub see omaksvõtmine aeglasemalt ja poolikumalt. Teisel arengustmel, nn. latentsperioodil, on laps oma esialgsed tungid juba enamvähem maha surunud ja *üli-mina* nõuded omaks võtnud. Viimased elavad temas edasi sisetunde, süüme näol. See „sisemine hääl“ pole muud, kui vanemate hääle jätk, mis nüüd tuleb meie seest ja kõneleb

tung S. Freud'i arvates ainuke edasikihutav jõud, inimliku arengu mootor. „Nii raske kui sellest illusioonist loobumine ongi“, ütleb ta, „peab ometi nentima, et nagu taime- ja loomariigis, nii pole ka inimese elus mingit erilist täienemise või kõrgemalepüüdumise, enda väljaarendamise tungi, kõik see, mis meile sellisena paistab, on vaid üks sugutungide avaldumisviise“ (ibid. lk. 58).

Osatunge, mis näiliselt seisavad organismi endasäilituse teenistuses, nimetas S. Freud varemini „minatungideks“ (*Ichtriebe*). Hiljem selgus talle, et need pole muud, kui üks sugutungide avaldumisvorm, nn. nartsistlik sugutung. Psühhoanalüütikute arvates on sugutungide mõiste palju laiem kui paljas sigitamistung. Selle osa kõrval, mis on suunatud teistele isikutele (või esemele) ja mis otseselt või kaudselt seisab soo edasiandmise, sigituse teenistuses, sisaldab ta veel teise osa, mille kiindumusesemeks on isik ise (endassearmunud kreeka nooruri Nartsissose järgi, kelle jumalad karistuseks tema edevuse eest muutsid lilleks, on sellist nähtust hakatud nimetama nartsismiks). Kuna iga armastatu surm meile on valus taluda, astub organismi endasse kiindunud nartsistlik libido oma armastatu kaitseks võitlusse surmatungiga, aga et viimane on ürgelisem, tugevam, jääb ta selles võitluses alla. Samuti ründab ta „kadedusest“ heteroseksuaalset, teistesse isikutesse kiindunud sugutungi ja kui tal õnnestub sellest võitu saada, muutub isik endasse sulgunud egoistikks, kes võimetu sügavamalt armastusvahekorda teise isikuga läbi elama.

Kokku võttes näeme, et S. Freud'i järgi kogu inimeselu on surma- ja elu (sugu-) tungide vaheline võitlus, kusjuures viimase raamides nartsistlik sugutung omakorda peab võitlust heteroseksuaalsega. Võit on surmatungide päralt, sest „kogu elu sihiks on surm!“ — „Nii peab lõppema iga õpetus, mis on keeldunud igast toest ning orienteerumisest üleisikulistest väärtustest maailmas ning mis eitab igasugust usku selliste väärtuste riigisse“, ütleb üks psühhoanalüüsi arvustajaid (J. Krug).

Sugutungi areng.

Sugutungi areng on psühhoanalüütilises teoorias omaette peatükiks. Kuna S. Freud viis oma teooria selles osas juba varakult lõpule¹, on see kujunenud üheks kõige paremini tuntumaks ja populaarsemaks osaks psühhoanalüütilisest õpetusest.

Neuroosi põhjustesse süvenedes selgus S. Freudile, et neurootiliste sümptomide esilekutsujaks on mitte millised-tahes väljatõrjutud elamused, traumad, nagu arvas J. Breuer, vaid ainuüksi seksuaalsed kompleksid. „Psühhoanalüütiline uurimine seletab haigus-sümptoomid üllatava järjekindlusega haigete armuelu abil, näitab meile, et haigusitekitavad soovid oma algupäralt on erootilised tungid ja sunnivad meid oletama, et haigestumist põhjustavate mõjude hulgas tuleb omistada häiringuile erootika alal kõige suurem tähtsus, ja seda mõlemate sugupoolte juures“, kirjutab S. Freud ise.¹ Küsimusele, miks ka teissugused soovid ja hingelised ärritused ei tekita hingelisi konflikte ega põhjusta neurootilisi sümptome, vastab ta: „Ma ei tea, mispärast nad seda ei tee, ja mul poleks ka midagi selle vastu, aga kogemus näitab, et nad sellist tähtsust ei evi, et nad, kõige enam, seksuaalse momendi mõju vaid toetavad, mitte kunagi aga ei asenda“ (ibid. lk. 42.). Ei saa salata, et kuigi see väide on tekitanud palju vastuvaidlusi, ta ometi on leidnud kinnitust ka väljaspoolt otsekohest psühhoanalüütikute ringi. Nii kirjutas tuntud psühhiaater prof. R. Krafft-Ebbing (1840—1902) juba siis, kui psühhoanalüüs alles oli tekkimas, teoses „*Psychopathia sexualis*“ (1886): „Individaalses ja sotsiaalses olelus on suguelu võimsaim tegur, tugevaim impulss jõudude tegevusele. Sugulistes tundmustes juurdub lõppeks kogu eetika, suurelt jaolt vist ka esteetika

¹ Peamiselt teoses „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie“ I. tr. 1905. Lühidalt on seda küsimust käsiteldud allakirjutatuna artiklis „Noorsoo suguline küpsimine“, „Kasvatus“ 1931. ja dr. A. Kirschenbergi art. „Tervis“ 1933.

¹ Über Psychoanalyse. 7. trükk, 1924, lk. 42. Kahjuks ei tee S. Freud küllalt järjekindlalt vahet erootika ja seksuaalsuse vahel.

ja religioon.“ Kuid samuti teame, et psühhoanalüütikute endagi ridadest S. Freud'i panseksualismile on tõusnud tugev vastuseis. Kõnelemata A. Adler'ist ja tema koolist, kes sugutungile omistavad üsna kõrvalise tähtsuse, ütleb ka C. G. Jung: „Seksuaalteooria on teatud piirini täiesti õige, ent ühekülgne. Sellepärast oleks sama vale seda hüljata, kui üldmaksvana tunnustada.“²

Kuid mitte kõik seksuaalsed soovid ja elamused ei mõjasta väljatõrje osalistena inimese iseloomu kujunemist ja tema haigestumisi, vaid ainult varase lapsepõlve „kõlvatud“, perverssed tunded. Ilma nende väljatõrjumiseta oleksid pärastised hingelised konfliktid, traumad, ilma suuremate raskusteta normaalselt ületatavad.

S. Freud'il kulub palju vaeva, et purustada müüti lapse „süütusest“, s.o. aoseksuaalsusest. Oletus, et lapsed mingit seksuaalelu ei oma, on tema arvates sama ebausutav, kui väide, et nad ilma suguelunditeta ilmale tuleksid. Sugutung on inimeses sündimisest saadik olemas, ta avaldumisvormid vaid on lapseas teissugused kui küpsel inimesel. Lapselik sugutung taotleb küll seksuaallõbu selle väga mitmesugustel kujudel, kuid on sigitamisfunktsioonidest täiesti rippumatu. Tema lõbude peaallikaks on lapse oma keha, eriti selle tundelikumad osad (nn. erogeensed tsoonid): suu, tagumik, nahk, suguelundid. Säärase autoerootilise või nartsistliku sugutungi peamised avaldised on lutsimine ja onanism.¹ Pärastpoole esineb ka teistele isikutele (seksuaalobjektidele) suunatud sugutung, kuid esialgu segatult autoerootiliste komponentidega. Siia ajajärku kuuluvad aktiivse ja passiivse paarina esinevad sadism (rõõm teiste valu teha) ja masohism rõõm ise valu kannata), suguelundite vaatlemislõbu ja ekshibitsionism (näitamislõbu). Kolmandal astmel esineb juba kindlakujulisem objektivalik. Seksuaalobjektiks valitakse isikud, kes etendavad määra-

vat osa lapse elus: isa, ema, teenija, või mõni teine lapsele iseäranis ligidane isik. Esmalt ei tee laps sugupoole vahel vahet, evides niimoodi homoseksuaalseid kalduvusi. 4.—5. eluaasta ümber kiindutakse juba enam vastassugupoole. Siit peale tõrjub kiindumus valitud objektisse autoerotismi kõrvale; ainult harukordadel säilitab viimane oma positsiooni, kujunedes takistuseks objektivalikul. Ühtlasi lokaliseeruvad sellest ajast peale sugutungi avaldised suguelunditesse (genitaalsoonid) ja kui endistel osatungidel (mille lõbuesemeks oli suu, tagumik, nahk vms.) korda läheb endisel kujul edasi oleleda, siis kujunevad neist täiskasvanute juures siin-seal esinevad seksuaalsed loomuvastasused, perversioonid, samuti kui ületamata jäänud lapselik homoseksualism võib väärkalduvusena kanduda täis-ikka. Tavalisesti tõrjub aga *üli-mina* sääraseid loomuvastased tendentsid alateadvusse ja paneb häbi, kõlbluse, vastikusetunde vahtideks, et nad sealt välja ei pääseks.

Kuid ka normaalselt arenev, s.o. suguelunditesse lokaliseeruv ja objektivalikule suunduv lapse sugutung satub üli-minaga konflikti. Nagu mainitud, valib ta rahuldumise esemeks enamasti kas isa või ema; pojad eelistavad harilikult ema, tütreid isa. Kiindumus valitud isikusse on S. Freud'i arvates nii suur, et teist vanemat armukadedusest isegi tappa tahetakse, et ise tema asemele astuda. Kuna säärane soov on vastuolus maksva kõlblusega, tõrjub *üli-mina* selle alateadvusse.¹ Lisaks sellele tekib lastes koguni hirm, et neid karistuseks säärase kõlvatu soovi eest kaastreeritakse (kastratsioonikompleks). Nii surutakse lapse sugutung täiesti alateadvusse; järgneval latentsperioodil pole sellest peaaegu midagi märgata (?). Ühes sellega läheb kaduma lapse fantaasierikkus ja loomistung. Võitlus lapselikkude tungide ja täiskasvanute kõlbluse vahel jätab inimese hingeellu väga sügavad jäljed. See on olulisemaid tegureid tema iseloomu

² Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben, 1926, lk. 45.

¹ Vt. ligemalt: A. Elango. Noorsoo suguline küpsimine. „Kasvatus“ 1931, lk. 305 jj.

¹ Kreeka muistendliku kuninga Ödipuse järgi, kes teadmatuses tappis oma isa Laiose ja nais ema Jokaste, nimetatakse seda väljatõrjutud konflikti ödipuskompleksiks.

kujunemisel. Iga inimene kaldub vormi, milles ta varases lapseas armastust ja viha, allumist ja vastuhakkamist, kiindumust ja põlgust esmakordselt üle elas, hiljem, küpse elu vahekordades ikka jälle sunnipäraselt ja alateadlikult kordama. Sellepärast on vanemate vastutus selles ajajärgus iseäranis suur. On nad liiga valjud ja suruvad lapse tungid karmilt maha, siis võib inimene eluks ajaks jääda araks, jõuetuks, nõrga tungideeluga isikuks; ei asetata neile aga üldse mingeid piire, nagu sageli isata laste juures, on karta hooldumatust ja oma tungide ohjeldamatut väljaelamist.²

Psühhoanalüüsi kriitika.

Eespooltoodu oli pühendatud psühhoanalüüsi põhiväidete erapooletule esitamisele. Nüüd lubatagu ka mõned arvustavad märkused.

Psühhoanalüüsi teadusliku kehtivuse suhtes on raske võtta seisukohta. Ta väited on enamikus liiga aprioorsed selleks, et neid empiirilisel kas tõestada või ekslikeks tunnistada. Nende omaks võtmine on ja jääb enam maailmavaate küsimuseks: kes tahab, see usub. Tõestada, nagu empiirilise psühholoogia väiteid, neid igatahes ei saa.

Psühhoanalüüs kahjuks ei jätka psühholoogilist uurimistööd seal, kus see oli sajandite vahetusel, mil S. Freud oma teooria kallal kõige intensiivsemalt juurdles, vaid murrab sootu uue vooluna kõrvalt sisse, uute mõistete ja meetoditega, laenates viimased esmaajones arstiteaduselt. Sellepärast on tema assimileerimisel senise kogemusliku psühholoogia tunnetustega suuri raskusi. Kõige enam hingesugulust on tal J. Fr. Herbart'i intellektualistliku kujutlustepsühholoogiaga ja A. Schopenhauer'i sünge tahteteooriaga, ent neid on tänapäeva psühholoogias üldiselt peetud juba ületatuiks.

Väga suureks raskuseks on mõistete ebamäärasus, millega opereerib psühhoanalüüs. Kui sageli on ta põhimõisted, nagu alateadvus, sugutung, libido jt. vahetanud sisu ja kui ebamäärased on

nad veel praegugi! Mida mõista näit. alateadvuse all? Inimeshing pole ometi mingi elumaja põõningupealsete ja keldrikordadega ning uksehoidjaga, kes ühe sissetungiva mõtte saadab põõningule (sublimeerib), teise keldrikorrale (alateadvusse), kolmanda — eluruumi. Milline on alateadvuse sisude vahekord teadvusega: on nad veel mitte või mitte enam teadvuses olevad? Kuidas on võimalik, et see, mis juba korra on teadvuses olnud, sealt ajutiselt jäljetult kaob? Samuti jääb meile ebamääraseks, kes on lõppeks too *üli-mina*, kellele psühhoanalüüs omistab uksehoidja kohustused. Vanemad? Aga kui laps kasvab ilma vanemateta, lastekodus? Ja kuidas on lugu poisil ödipuskompleksiga, kui ta kasvab üles lastekodus, kus on ainult kas nais- või meespersonaal?

Edasi tekitab meis kahtlusi psühhoanalüüsi meetod. Teatavasti psühhoanalüüs saavutab oma tunnetused kõneluste, unelmate, eksitoimingute, fantaasialoomingu jms. analüüsi teel. Selle analüüsi käik on aga kogu aeg juba ette juhitud oletusest, et analüüsitava materjalil peavad leiduma alateadvusse tõrjutud lapseliku sugutungi avaldised. Lähtutakse sellest, mida otsitakse. Seejuures on psühhoanalüütiline sümbolite tõlgitsus küllalt omavoliline ja vaba selleks, et selle abil leida kõik, mida vaid leida tahetakse. Mingeid tagantjärele tõestamise või kontrolli võimalusi ta ei jäta. Sellepärast pole midagi imestuda, kui nii tõsine õpetlane, nagu W. Stern (sünd. 1871) omal ajal (1913) psühhoanalüüsi valjult arvustas. Tema arvates on see mingi „maagilis-müstiline märkide seletamise süsteem, mängimine sümbolitega ja „sümptomidehaistmine“ (Symptomenriecherei), mis seisab madalamal kui vana frenomantika ja hiromantika seletuskatsed, kuid on kahjulikum kui need, tänu teaduslikele nimbusele, mida psühhoanalüüs oskab oma ümber levitada.“

Arusaadav, et tunnetised, mis on saavutatud nii vähe täpse ja nii ebakontrollitava meetodi abil, ei saa omada üldveenvat jõudu. Nad on ja jäävad oletusteks (mõnikord väga geniaalsetekski), mille kehtivuses vähemalt sama

² Ligemalt vt. A. Elango. Lapsepõlv ja iseloom, lk. 19 jj.

suure õigusega võib kahelda kui sellesse uskuda. Millise hāmara fantaasia rāgastikku psühhoanalüütilised uurimismeetodid võivad meid eksitada, seda näitab vist küll kõige paremini S. Freud'i tungideõpetus, eriti nn. surmatungi teooria. Katsed selle olemasolu bioloogia abil tõestada on kõike muud, kui veenvad. Mis puutub sugutungi osasse inimese elus, siis on leitud see sellest, mis me sugutungi all mõtleme. Kui seda tõlgitseda nii laiana, kui teeb S. Freud, võib olla langeb siis etteheide tema tähtsuse ülehindamises ära. Siis tekib aga uus küsimus: mis õigusega nimetame me nii erinevate ja mitmekesiste jõudude kogu sugutungi? Kas ei tuleks sellele siis juba leida mingi uus nimi, kui seda jõudude kogu üldse on võimalik pidada mingiks ühiseks tervikuks? (Nii teeb näit. C. G. Jung, nimetades kogu seda jõudude rühma *libido'ks*, kusjuures sugutung on vaid üks osa sellest). Samuti on lugu paljuaivaldud lapse suguelu küsimusega. Personalistlik psühholoogia ja struktuurpsühholoogia teatavasti ei pea väikelapse hingeelu üldse veel seevõrra diferentseeruks, et ta vahet teeks seksuaalse või muulaadilise lõbu vahel. Temale on veel kõik kõiges. Rõõmu, mis ta tunneb kas või enda keha kompamisest, esemete siia-sinna pildumisest, vanemate kallistustist jms., on palju õigem pidada kas üldiseks funktsioonirõõmuks või diferentseerumata elundrõõmuks.¹ Iga tahes ei anna väikelapse käitumise täpne ja meetodiline vaatlus psühhoanalüüsi oletustele lapse perversseist seksuaalseist kalduvusist mitte sel määral tõestusi, et me võiksime seda küsimust jaatavalt otsustatuks pidada. Ödipuskompleksi kohta kirjutab prof. K. Bühler, üks väikelapse hingeelu paremaid tundjaid, et kõik on sellest, kui sügavaks ja teravaks me lapse konfliktid vanematega peame. Kui on küllalt lapse õrnuste ja kiindumuste eba võrdsest jagunemisest vanemate vahel, nõnda et poeg ema, ja tütar isa eelistab, siis võib seda teesi pidada sama heaks kui tõestatuks, ehkki selle kohta

pole just statistilisi andmeid. Kui ödipuskompleksi all mõelda aga poja tõelist surmasoovi isa suhtes ja tahet astuda emaga seksuaalset laadi kandvasse ühendusse, siis on lugu teine. Selle kohta pole praegu küllaldasi tähelepanekuid laste juures ja nii haigete kui tervete täiskasvanute analüüs ei suuda seda puudust iialgi korvata.¹ Sama on maksev lapse suguelu kohta ka teistes osades. Praegune lapsepsühholoogia on küllalt ettevaatlik selleks, et psühhoanalüütikute väiteid selles osas mitte täiesti absurdseiks pidada (nagu seda tegid väga paljud veel paarikümend aastat tagasi), ent nende aktsepteerimiseks puuduvad tal piisavad tõendused. Pole õige otsustada psühhoanalüüsi teeside õiguse või ekslikkuse üle psühhoanalüütliku ravi õnnestumise järgi. Vaimuhaigete, eriti hüsteerikute juures võib iga uus ravimenetlus, mis haige kujutluste käigu harjunud haiglastest roobastest välja juhib, tuua paranemist. Siin võib juhtuda, nagu Kolumbusel, kes täiesti juhuliselt avastas Ameerika, olles otsimas teed Indiasse, ilma et too juhuline Ameerika avastamine oleks lahendanud maakera ümmaruse probleemi. Keegi ei saa öelda, et psühhoanalüütiline ravigi 100% ulatuses õnnestuks, samuti mitte seda, et enne psühhoanalüütliku meetodi tarvituselevõtmist hüsteeriat üldse poleks suudetud ravida.

S. Freud'i arvates on inimlik nartism, endaarmastus selleks jõuks, mis meid sunnib tema väidetega opositsiooni asuma. Too endaarmastus olevat teaduslikult uurimuselt saanud kolm tugevat hoopi: esimese Kopernikus'elt, kes röövis maakeralt tema keskse asendi universumis, teise — Darwin'ilt, kes purustas ilusa müüdi inimese põlvnemisest Jumalast, ja kolmanda — S. Freud'ilt, kes võttis inimeselt valitsemisvõimu ta hinge üle. Olgu kahe esimese „hoobiga“ kuidas on, aga ma arvan, et inimlik endaarmastus osutub küllalt tugevaks, et viimast hoopi tagasi tõrjuda ja inimeshinge mitte loovutada tumedatele tungidele mängukanniks. Üldse on pilt, mille psühhoanalüüs meile

¹ A. Elango. Lapsepõlv ja iseloom, lk. 29, 43 jj.

¹ Die Krise der Psychologie, 1927, lk. 176 jj.

inimese hingeelust pakub, palju lihtsem ja jämetoimelisem, kui me seda igapäevases elust tunneme. Jääb mulje, nagu oleksid psühhoanalüütikud oma tunnetised ammutanud koopaelanikke, mitte tänapäeva kultuurinimesi jälgides.

Ehkki psühhoanalüüsi põhiväiteid nende praegusel arenguastmel ei saa pidada tõestatuiks, ei eita ma ometi võimalust, et nii mõnigi neist pärast põhjalikumat uurimist ka teiste meetodite abil üldiselt tõestamist leida võib. Juba praegu võime pidada S. Freud'i ja psühhoanalüütilise liikumise teeneks seda, et moodne psühholoogia enam on hakanud tegelema elu määravate põhijõududega, iseäranis nende avaldustega varases lapsepõlves, et seksuaalsus on vabastatud sellest tumedast kattedest, mille alla hea toon ta seni surus, et on juhitud tähelepanu tähtsusele, mida omavad hingelised konfliktid ja sotsiaalsed vahekorrad varases lapsepõlves jne.

Psühhoanalüüs ja kasvatus.

Nagu kõik uued voolud ja liikumised ükskõik mis alal püüavad kõigepealt kooli ja kasvatust oma teenistusse saada, nii ka psühhoanalüüs. S. Freud ise pole sel alal küll silmapaistvamalt aktiivsust avaldanud, ent seda enam mõned tema õpilased, nagu Zürichi pastor O. Pfister (esines mõne aasta eest ka Eestis), P. Bovet, dr. S. Bernfeld, dr. H. Hug-Hellmuth jt. 1926. a. saadik ilmub selleks koguni eriline ajakiri „*Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik*“ dr. H. Meng'i ja omaaegse Riia ülik. prof. E. Schneider'i toimetusel.

Psühhoanalüüsi tähtsamateks rakedusaladeks pedagoogikas on kasvandiku ja kasvataja psühholoogia. Ta püüab meile näidata lapse kujunemist, iseäranis aga tema väärkujunemist (m.s. ka raskestikasvatavust) üsna teises valguses, kui senine pedagoogiline psühholoogia. Samuti juhivad tähelepanu sellele, kui suurt osa õpilase ja õpetaja vahekorra kujunemisel etendavad õpetaja enda alateadlikud kompleksid. On neid, kes nõuavad, et iga õpetaja peaks analüüsist läbi käima, et neist kompleksidest vabaneda, ja peab ütleva, nii

mõnelegi õpetajale, kes muidu oma kasvandikkudega kuidagi läbi ei saa, tuleks see kindlasti kasuks.

Üldiselt võib teha vahet psühhoanalüüsi otsese ja kaudse rakendamise vahel pedagoogikas. Otsene rakendus seisab peamiselt analüüsis. Sel teel loodetakse arstida terveks hulk defektseid lapsi, kes muidu oleksid kasvatajale suureks koormaks. Psühhoanalüüs ei saa küll päästa kedagi, kes kannatab orgaaniliste rikete või päritud puuduste all, kuid väga suur protsent defektseid ja nn. raskestikasvatatavaid lapsi on psühhoanalüütikute arvates vaid alateadusest tuleva sunni ohvrid, kes „hoolimata kõigist välistest ja seesmistest pingutustest, eeskujudest ja kõlblast selgitustööst, askeetlikest harjutustest ja lubadusist, karistusest ja tasust alluvad paratamatult kurjale ja rikuvad endi elu ära“.¹ O. Pfister'i arvates oleleb terve rida patoloogilisi valetajaid, vargaid, inimpõlgajaid, loomapiinajaid, trotslikke põikpäid, kibestunud anarhiste jms., keda raske päästa tavalise kasvatustööga, kuid kelle juures, nagu katsed näitavad, on võimalik saavutada häid resultate psühhoanalüüsi abil. Näiliselt laisku, väsinud ja huvideta õpilasi, kes tõeliselt vaid kannatavad tõkestatud tungide all, võivad analüüsi teel muuta tublideks, tööroõmsaiks ja usinaiks. Karistustega ja ähvardustega ei pääse neile üldse ligi. Samuti on lugu nendega, kes kannatavad mitmesuguste näiliste kehaliste defektide all, nagu kogelemine, kirjutuskrambid, pea- ja kõhuvalu jne. Need võivad olla tingitud mõnikord tõelisest orgaanilisest puudusist, on aga mõnikord neurootilist algupära; viimasel juhul on nad analüüsi teel kõrvaldatavad. Vaimsetest defektidest esinevad sageli mitmesugused hirmu- ja sunninähtused (ehmumine väljahõike korral, ärritus eksamil jne.), haiglane endassepöördumine ja muust maailmast võõrdumine. otsustusvõimetus jm. (O. Pfister, *ibid.* lk. 455 jj.). Sääraste õpilaste arv tavalises kooliklassis on küllalt suur, kõnelemata abikoolidest. On

¹ O. Pfister. Die psychoanalytische Methode, 1913, lk. 457.

vaieldamatult selge, et kasvatajale oleks suureks kergenduseks, kui psühhoanalüüsil korda läheks kas või väikestki murdosa neist haiglastest tüüpidest terveks teha.²

Ühenduses sellega kerkib küsimus, kes peab analüüsi teostama, kas arst või õpetaja. Paljud psühhoanalüütikud (S. Freud, P. Bovet, O. Pfister) arvavad, et õpetajal kergem on seda teha, kuna arstide enamikul puudub selleks ettevalmistus ja neil vähestel, kes seda omavad, käiks üle jõu kogu töö üksi ära teha. Pealegi oleksid nad raskesti kättesaadavad ja paljudel vanematel puuduksid ainelised võimalused nende abi tarvitamiseks. Kasvatajal on sageli tegu raskustega, mille pärast keegi ei hakkaks arsti juurde minema, mida ta ise võiks kerge vaevaga kõrvaldada. „Tõepoolest on arst, kes pole saanud erilist ettevalmistust, hoolimata oma diplomist, analüüsi alal võhik ja mitteamarst võib sellekohase ettevalmistuse korral ning võimalikult mõnele arstile tuges väga hästi toimetada analüütilist neurooside kõrvaldamist“, arwab S. Freud.¹ Teostaigi analüüsi kes tahes (põhimõtteliselt ei saaks seda tõepoolest ka õpetajale keelata), peasi on, et ta omaks sel alal põhjalikke teadmisi ja tarvilikke iseloomuomadusi. Käperdamise ja juhulise siia-sinna katsetamise eest sel alal tuleb kindlasti hoiatada, kuna see võiks analüüsitavale kasu asemel tuua väga suurt kahju. Väga õieti ütleb selle kohta O. Pfister: „Psühhoanalüüs on terav, ent seepärast kurjastitarvitamise korral ohtlik riist. Selle kergel käel tarvitamise eest ei jõua küllalt hoiatada. Kurjastitarvitamine on iga selle rakendamisüritus, ilma et oldaks teadlik selle ohtudes ja võimalikes tagajärgedes. Parem on pedanaalüüsist üldse hoiduda, kui selle kallal käperdada.“² Hea oleks, kui analüüsija ise varem oleks analüüsitud, nagu seda tavalisest nõutakse. Sellest järgneb, et

psühhoanalüüsi otsene rakendamine võrdlemisi vähe saab tarvitusele tulla, kuna õpetajaid ja arste, kes ülesseatud nõuetele vastaksid, on vaid üksikuid. Teiste kasvatusvahendite taoliseks teguriks ei saa ta kunagi tõusta, kõnelemata pedagoogika ümberkujundamisest terveni. „Ma ei tahaks igatahes kunagi soovitada Freud'i seksuaalanalüüsi ainukese kasvatusmeetodina tarvitada. Oma ühekülgsusega võiks ta palju paha tekitada,“ manitseb isegi C. G. Jung.¹

Suuremat tähtsust evib psühhoanalüüsi kaudne rakendamine pedagoogikas, mis seisab nende uute seisukohade ja tunnetuste arvestamises, mida psühhoanalüüs pedagoogilisele psühholoogiale pakub. Ta võimaldab heita mõnes suhtes sügavama pilgu kasvandiku hingeellu, kui teised meetodid. Ta juhib kasvataja tähelepanu eriti neile lapse hingeelu külgedele, mis seni olid kõige vähem valgustatud. Neist uutest tunnetustest, mis psühhoanalüüs lapse hingeelu alal pakub, peab kasvataja tegema oma järeldused. Genfi professor Pierre Bovet võtab need järeldused kokku kaheks käsuks: I. Lastel end välja elada, ärge sundige neid oma elamusi alateadvusse tõrjuma. Lapse tungidele šablooniliselt vastu astudes riskeeritakse lapse kogu areng brutaalselt jätta seisma ja talle teha rasket ülekohut. II. Armastage lapsi, sest laps peab õpetajat sageli oma vanemate asetäitjaks ja vajab neilt sama südamlikkust suhtumist kui vanemateltki.² O. Pfister vaatleb neid järeldusi üksikasjalikumalt. Ta soovib vanemaid hoiduda ülihellusest laste suhtes, ent ometi austada nende omapära ja endamaksmapaneku tungi: ülihellus teeks lapse nõrgaks välisilma karmuste vastu ja võiks esile kutsuda lapse sugulist kiindumust vanemaisse, omapära mahasurumine ja liigne karmus aga viiks endassesulgumisele ja osa elamuste väljatõrjumisele. Vanemaist eraldumine, iseseisvumine sündigu järkjärgult. Vahekord õdedevendade vahel olgu normaalne-asjalik,

² Et see teatud piirideni võimalik on, tõendavad m.s. Eestiski ettevõetud õpilasanalüüsid, ehkki neid ei saa pidada lõpuleviiduks. Vt. „Kasvatus“ 1933, lk. 27 jj., 175 jj.

¹ Autobiograafia kogus „Die Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellungen IV. 1925.

² O. Pfister. Was bietet die Psychoanalyse dem Erzieher, lk. 140.

¹ Das Unbewusste im normalen u. kranken Seelenleben, lk. 66.

² P. Bovet. La psychanalyse et l'éducation. Lausanne et Genève, 1920, lk. 25.

ilma vaenuta, ent ka ilma ülespuhutud sentimentaalsuseta. Õpetaja püüdku õpilastele õiged, reaalsed elu- ja tegevusalad kätte näidata, hoides neid uduste „pilvedetaguste“ ideaalide eest, mis pärast paratamatult tooksid pettumusi. Kasvataja peab olema ühtlasi ka hingekarjane, kellele laps võib pihvida südant koormavad elamused. Karistus tuleb võimalikult asendada armastuse ja arstimisega. Seksuaalpedagoogikas rõhutab O. Pfister suguelu küsimuste selgitamist lastele, laste eemalhoidmist vanemate magamistoast, asjatute hirmutamiste vältimist onanismi puhul jne.¹

Need järeldused tunduvad meile seda usutavamaina, et ka teiste noorsoopsühholoogiliste meetoditega on jõutud samasugusteni; kaasaegses pedagoogikas pole nad enam mingiks uudiseks ja vähemalt nende pärast võiksid psühhoanalüüsi keerukad konstruktsioonid küll olemata olla.

Kokkuvõte.

Kokku võttes võiksime psühhoanalüüsi (S. Freud'i suuna) ja pedagoogika vahekorra kohta öelda:

sed on nõrgad. Ainult analüüsi teel saad I. Psühhoanalüüsi teoreetilised alud tunnetused ei oma üldveenvat

jõudu. Seni pole läinud korda teiste meetodite teel psühhoanalüüsi kandvamaid väiteid tõestada ega ka ümber lükata.

II. Psühhoanalüütiline eluõpetus ja maailmavaade on alles liiga ebamäärased ja vähe põhjendatud selleks, et sobida kogu kasvatustöö aluseks ja kasvatuse suuna määrajaks.

III. Tegelikult kasvatustöös evib psühhoanalüüs tähtsust

a) r a v i m i s m e e t o d i n a, võimaldades sellega põhjalikult tutvunud ja võimalikult ka ise analüüsitud arstil või õpetajal kõrvaldada terve rea õpilaste funktsionaalseid defekte ja raskestikasvatatavuse nähtusi;

b) õ p i l a s t e t u n d m i s e m e e t o d i n a, olles õpetajale abiks õpilaste hingeelu ja käitumise mõistmisel, eriti raskestikasvatatavuse juhtudel.

IV. Kes psühhoanalüüsiga tahab tutvuda, see tehku seda põhjalikult. Poolik ja pealiskaudne tutvumine tekitab ainult mõistete segadust ja haiglast endalahastamist ning, purustades usu üleisikulistesse väärtustesse, hingelisele tasakaalule hädaohtlikku pessimismi. Eriti tuleb hoiatada kergel käel õpilaste või teiste kaasinimeste analüüsimisele asumise eest.

Individaalpsühholoogia.

Individaalpsühholoogia ja psühhoanalüüs.

Individaalpsühholoogilise teooria looja dr. A. Adler on Viini närviarst nagu S. Freudki. Alul oli ta viimase andekamaid õpilasi. Olles oma meistrist 14 a. noorem, tutvus ta temaga kui üliõpilane eradotsendiga ja õppis tema kaudu ka psühhoanalüütilist teooriat tundma. 1907. a-l ilmunud teoses „*Studien über Minderwertigkeit von Organen*“ esineb ta aga juba iseseisva uurijana, kelle mõttekäik S. Freud'i omaga ainult osaliselt langeb ühte. Hilisemates teostes (neist on mõõduandvamad: *Über den nervösen Charakter*, 1912, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*, 1918 ja *Menschenkenntnis*,

1927) läheb ta veel enam eri rada.

Käesoleva sajandi esimesil aastail oli psühhoanalüüsil juba seevõrra poolehoidjaid, et tundus tarvet neid koondata ja isekeskis mõtteid vahetada. Selleks kutsuti 1908. a-l üsna väikene ja intiimne rahvusvaheline psühhoanalüütikute kongress Salzburgi kokku. 1910. a-l järgnes sellele teine samasugune Nürnbergis. Viimasel otsustati m.s. asutada „*Rahvusvaheline Psühhoanalüütiline Ühing*“ ja moodustati otsekohe selle Berliini, Viini ja Zürichi osakonnad. Ühingu üldiseks juhiks valiti šveitslane C. G. Jung (S. Freud'i vastu oli tekkinud mitmel pool opositsioon), kes ühtlasi juhtis ka Zürichi osakonda; Berliini osakonda juhtis K. A b r a h a m ja Viini osakonda A. A d l e r. Paari ligema aasta jooksul tekkisid osakonnad Münchenis (L.

¹ O. Pfister. Die psychoanalytische Methode, lk. 462 jj.

Seif), New York'is (A. Brill), Budapestis (S. Ferenczi) ja üld-ameerika osakond (J. Putnam).

Mainitud org-i loomises nägi osa poolehoidjaid juba algusest peale vaba ja alles otsiva liikumise surumist kindlatesse raamidesse. Eriti oli selle vastu A. Adler. Hoolimata sellest, et tema kätte usaldati Viini osakonna juhtimine, läks löhe tema ja S. Freud'i vahel niivõrt suureks, et ta 1911. a-l oma mõtteosalistega asutas uue org-i, nn. „Vaba Psühhoanalüüsi Ühingu“. Hiljem katkestas ta kõik sidemed psühhoanalüüsiga ja andis oma teooriale nimeks „individuaalpsühholoogia“. Praegu teotseb kõrvuti psühhoanalüütilise ühingu „Rahvusvaheline Individuaalpsühholoogiline Ühing“ osakondadega paljudes maades.¹

Ehkki kumbki vool on loonud täiesti oma organisatsioonistiku ja mõlemad erinevad teineteisest seevõrra, et nad oma esialgselt ühisest lähtekohast enam palju teada ei taha, on nende vahel siiski seevõrra vaimusugulust, et neid võib vaadelda ja enamasti vaadeldaksegi ühise liikumise eri suundadena. Mõlemad näevad inimese hingeelus teadvusetult sihipüüdlikkuda ühenaamilist protsessi, mõlemad püüavad seda redutseerida teatud vähestele põhitõukejõududele ja mõlemad ammutavad oma tunnetused mitte süstemaatilise vaatlusest ega täpsetest eksperimentidest, vaid enamvähem juhuliste käitumisviiside ja avaldiste tõlgendamisest, analüüsist.

Isiksuse ehitus ja dünaamika individuaalpsühholoogia järgi.

Psühhoanalüüs näeb igas isikus omaette tervikut, kelle areng soordub temas endas peituvate tungide ajal, enamvähem sõltumatult kaasinimesist. Individuaalpsühholoogia seevastu huvitub enam inimestevahelistest vahekordadest ja näeb neis peamisi inimarengut mõjustavaid tegureid. See oluline vahe vaatekohtades, aspektides annab kummalegi teooriale eri ilme.

¹ Ametlik organ: Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie. S. Hirzel, Leipzig. Ilmub kord kuus.

Mõlemad püüavad inimesiksuse kujunemist seletada kahe põhijõu vahelise võitlusega, kusjuures teine neist põhijõududest jääb varju, etendab nagu mingi statisti osa, mispärast tavaliselt neid käsitletakse kui monistlikke, ainult üht põhijõudu rõhutavaid süsteeme. Psühhoanalüüsile, nagu eespool nägime, on sääraseks põhijõuks sugutung oma mitmesuguste osatungidega. A. Adler on selle oma sotsiaalse aspekti kohaselt asendanud ühistundel (*Geimeinschaftsgefühl*) põhjeneva üldise sotsiaalse tungiga, milles sugutung on ainult üks osa (mõned sugutungi komponendid kuuluvat koguni endamaksmapanekutungi juurde). Individuaalpsühholoogilises teoorias too ühistunne peab leppima võrdlemisi kõrvalise osaga. Esikohal seisab seal endamaksmapaneku- ehk võimutung, milles pole raske ära tunda S. Freud'i „mina-tungi“, ainult teise aspekti all nähtuna.¹

Endamaksmapanekutung kasvab välja inimese ürgelisest alaväärsustundest. Alaväärsustunne saab alguse lapse mitmes suhtes ebaloomulikust situatsioonist. Kultuuri arenguga on lapse asend ja seisukord ühiskonnas muutunud, ta bioloogilise arengu käik aga jäänud samasuguseks, kui see oli rahva primitiivsel arenguastmel. Selle tagajärjeks on asjaolu, et kaasaegses ühiskonnas lapse sotsiaalne küpsmine ei pea sammu bioloogilisega. Rida funktsioone valmib ja saavutab täisküpsuse juba ajal, mil nad lapse elu ja endasäilituse seisukohalt veel mingit tähtsust ei evi. Praegusest kultuuri tasemest tingitud olukorras võiks 2—3-aastane laps veel väga hästi tulla toime ilma kõne- ja kõndimisoskusega, ilma teatud harjumusteta puhtuse jms. alal. Primitiivses ühiskonnas vajab laps kõike seda palju varem, kuna seal tal tuleb aegsasti hakata ise enda

¹ Individuaalpsühholoogilise teooria põhi-kontseptsioon on pärit ajast, mil S. Freud sugutungile alles mina-tungi vastu seadis. Hiljem veendus ta, et mina-tung on vaid osa sugutungist ja asendas selle surmatungiga. Vastavalt sellele võib ka nooremate individuaalpsühholoogide (näit. F. Birnbaum'i, F. Künkel'i jt.) juures märgata kalduvust võimutungi mõistet ligindada surmatungi omale.

eest hoolitsema. Veel tänapäevalgi näeme, et madalamal kultuurilisel tasemel seisvas maakeskkonnas lapsed iseisvuvad varem kui linnas ja hakkavad oma oskusi ja võimeid varem rakendama, kuigi veel mitte nii vara, kui see lapse bioloogilise küpsmise plaanis ette nähtud. „Noor linnakub pesast samal päeval, kui ta juba lennata võib, ja otsib ise endale toitu. Koerad ja kassid ei tarvitse mõne nädala pärast oma poegade eest enam hoolitseda. Ent inimlaps võib juba ammu käia, kõnelda, mõelda, kui teda ikka veel viivukski ei jäeta üksinda ja toidu ning juhtimise eest viimse peensuseni hoolitsevad vanemad. See kõik on võib-olla olulisimaid ja mõjuvamaid momente inimese soo-iseloomus!“¹ Säärane ebaühtlase arengu tagajärjel tekib lapsel rida soove, mida ta veel mitte rahuldada ei saa. Ta kogeb, et karjumise peale kohaleruttavad täiskasvanud mõnikord ta soovid rahuldavad, mõnikord aga mitte. Mida suuremaks ta saab, seda enam tekib tal soove, ilma et nende rahuldamise võimalused samal määral suureneksid. See kutsub temas esile järjest suureneva abituse tunne. Varsti hakkab ta tähelepanema, et täiskasvanud palju rohkem võivad, kui tema, laps. Isa-ema võivad tema arvates teha ja saavutada kõik, mis nad tahavad. Võrreldes nendega tunneb ta end pisima ja saamatuma olendina, päkapikkusena hiiglaste maal, kelle armust või armutusest oleneb ta saatus. Ta liigub ümbruses, kus kõik on kohandatud täiskasvanutega: laua kõrgus, kus peal on maitsevaid asju, ukse käeraud, elektri kontaktid, veekraanid, trepiastmed, toolid; selle tagajärjel tekib temas tunne, et ta on palju jõuetum kui teised. Samal ajal märkab ta aga, et need „suured“ tema eest hoolitsevad. Kui tal on kõht tühi ja ta karjub, siis tullakse ja antakse talle süüa, kui tal on külm, siis kaetakse ta vaibaga jne. Niiviisi tekib lapses sõltuvuse tunne. Need kolm — abituse, jõuetuse ja sõltuvuse tunne kokku moodustavadki lapse hingeelu põhitõiga, mida A. Adler nime-

tab alaväärsustundeks. (Gefühl der Minderwertigkeit). Säärane alaväärsustunne tekib individuaalpsühholoogide arvates paratamatult igas lapses.

Kuigi laps oma asendist veel mõisteliselt järeldusi ei tee, võib kogu ta käitumisest märgata, kuidas ta selle all kannatab. Ta otsib oma alaväärsustundele hüvitust, kompensatsiooni. Ta tahaks ka ise olla suur, võimas, lugupeetav, nagu need, kes ta eest hoolitsevad (esmajoones nagu ema ja isa). Niiviisi tekib endamaksmapanekutung, võimutahet (Geltungswille). Teiselt poolt kogeb ta aga, et terve rida inimesi tema eest hoolitseb, tema tarbeid rahuldab; ilma nendeta oleks ta elu täielikus hädaohus. Isegi oma võimutahet saab ta esialgu teostada otsekui nende armust. Niiviisi tekib lapses kõrvuti võimutahtega ühistunne, võiksime öelda armastus, mis teda seob nendega, kes tema eest hoolitsevad, esmajoones jällegi ema ja isaga. Nii seisame juba lapsekätki juures kahe inimese elus mõõduandva jõu tekkekohal: ilma kontaktita ümbrusega ja sellest johtuva ühistundeta saaks laps varsti otsa, ilma võimutaheta poleks aga mingit arengut.

Lapsel on enda maksmapanekuks tarvitada kolm teed. Valinud esimese tee — positiivse arengu, püüab laps nii ruttu kui võimalik areneda, suureks saada, et ikka enam ja enam võimu omandada, täiskasvanute sarnane olla. Tegevusi, mis täiskasvanuile meeldivad (kõndimine, kõnelemine jne.), harjutab laps just sellepärast nii hoolega, et enamana näida, lugupidamist pälvida. See püüdlikkus on iga loomulikult areneva lapse tunnuseks. Järeleaimamine on selle silmapaistvamaid osanähtusi. Soov suureks saada kujundab lapse kogu isiksusideaali, mille kohaselt orienteerub tema tegevus, arusaamine ja mõtlemine. Poisslaps oma püüdeis suureks ja mõjuvõimsaks saada võtab eeskujuks isa, kes ju tema silmis on nii tugev, peaaegu kõikvõimas, keda kõik kardavad ja austavad. Sel juhul ta püüab isa tegevust järele aimata, olgu selleks kas füüsiline töö, vaimline looming vms., tütarlastel

¹ E. Wexberg. Individualpsychologie. S. Hirzel, Leipzig, 1931, lk. 63.

taas on eeskujuks ema. Nii tulebki, et laste iseloom, kutsesooovid ja andekuski langeb suurel määral ühte vanemate omaga, mida perekonnastatistilised uurimused on püüdnud seletada päriivusega.

Teine tee on fantaasia ja mängu tee. Mida enam laps tegelikkuses on kõrvale surutud, seda „suurem mees“ on ta vabas mängus ja fantaasias. Siin omistab ta endale osi ja omadusi, mille suhtes ta tegelikkuses eriti aukartust ja kadedust tunneb: ta on kord prints või printsess, kuningas või kuninganna, ohvitser, kindral, auto- või rongijuht, laevakapten, õpetaja, isa, ema jne. Individuaalpsühholoogide arvates on mängus ja nn. ilmsiunelmais esikohal võimutahte rahuldamine; tegevusrõõm ja teatud toimingute etteharjutamine, mida tavaline mängupsühholoogia peab peamiseks mängutegureiks, käivad sellega vaid kaasas. Iga normaalne laps fantaseerib ja mängib teatud eas. Elust hirmutatud inimene, kes end muul teel ei julge maksmata panna, jääb sesse eluvormi liiga kauaks peatuma ega saagi sellest mõnikord välja. Niipea kui ta tegelikkuses põrkab raskuste vastu, põgeneb ta ikka jälle siia „lapsepõlve paradiisi“ tagasi.

Kolmandat teed võiksime nimetada fiktiivseks võimutaotluseks. Selle valinud, püüab laps end igasuguste väärvõtete ja „kriugastega“ maksmata panna.

Missuguse tee keegi valib, oleneb tema võimutahte ja ühistunde tugevusest.

Mida tugevam on lapse alaväärsustunne, mida enam ta n.ö. elust ära on hirmutatud, seda tugevam, liialdatum on ta võimutahe. Normaalse alaväärsustunde puhul taotleb võimutahe kompensatsiooni.¹ Liiga pingutatud võimutahtega isikul on raske leida kaasinimeslikku kontakti teistega;

¹ Kompensatsiooni ja ülekompensatsiooni mõiste leidis alul rakendamist ainult kehalisteomaduste suhtes, ent individuaalpsühholoogia laiendas selle ka vaimlistele. Ülekompanseeritud defektid pole täiesti ületatud. Kui haava kinnikasvamisel tekib liigliha ja selle tagajärjel arm järele jääb, siis näib küll, nagu oleks haava koht vastupidavam kui muu keha, kuid tõeliselt on ta siiski õrnem, rebeneb kergemini jne.

tema võimutahe osutub ühistundest tugevamaks ja otsib rahuldust ka ühistundele vastukäivail, negatiivseil arenguteil, nn. „kriugastes“ (mille hulka kuulub ka neuroos). Samuti on olemas hädaoht valida negatiivne arengutee seal, kus ühistunne ühel või teisel põhjusel on liiga nõrk, nagu näit. vihatud, põlatud, orbunud ja muidu hooletusse jäetud laste juures, kes pole tunda saanud õiget hoolitsust, mispärast neil ka ühistunne pole kujunenud kuigi tugevaks. Nad näevad teistes vaid vaenlasi, kelle vastu tuleb võidelda, valimata abinõusid.

Arengutee valik toimub alateadlikult ja soordub kõige esimesil eluaastail, esimeste elukogemuste mõjul. Juba valitud arenguteed muuta saab ainult lapse ühistunnet suurendades, temaga n.ö. armastusvahekorda luues, või alaväärsustunnet vähendades, kõrvaldades põhjused, mis seda esile kutsuvad ning last julgustades raskusi võitma, talle endasüü sisendades.

Säärast alateadvuses kujunevat arenguteed individuaalpsühholoogia nimetab elujuhtjooneks (Leitlinie). See määrab isiku kogu elustiili ja kajastub kõigis tema tegudes ja tegetamatajätmistes.

Alaväärsustunnet süvendavad tegurid.

Nagu juba mainitud kannatab iga laps paratamatult ürgelise alaväärsustunde all. Harilikult ei kujune see lapse arengule kardetavaks, vaid osutub koguni tarvilikuks tagantkihutajaks positiivse arengu suunas. Hädaohtlikuks kujuneb seisukord alles siis, kui sellele seltsib liiga nõrk ühistunne või erilised põhjused kruvivad lapse alaväärsustunde erakordselt kõrgele, nii et ta lootuse edule ja julguse edasi püüda kaotab. Säärasteist alaväärsustunnet süvendavaist tegureist A. Adler rõhutab iseäranis kolme: elundite alaväärsust, liiga hellitavat kasvatust ja lastepõlgust.

Elundite alaväärsus avaldub nende vähemas vastupanuvõimes haigustele ja ohtudele ning ühel või teisel kujul vähendatud jõudlusvõimes. Enamasti on ta pärilikult tingitud, nii et terved sugukonnad teatud elundite

või elundüsteemide haiguste all kannatavad, kusjuures need haigused võivad olla igal ühel isesugused. Mitte konkreetsed haigused ei ole, mis sel juhul vanemalt päritakse, vaid kalduvus haigustele. Kui mõnes sugukonnas esineb näit. hingamiseldite alaväärsus, siis võib see ühe juures välja lüüa kopsupõletikuna, teisel kopsu-tuberkuloosina, kolmandal hingetoru katarrina, neljandal pleuriidina jne. Kui keegi on alaväärsete kuseeristuselunditega ja tema kehas hakkavad pesitsema tuberkuloosi pisilased, siis on karta kõigepealt neerude tuberkuloosi jne. Säärane alaväärsus võib esineda üksikute elundite, elundüsteemide, segmentide¹ ja kehapoolte kaupa. Kui lapsel mõni elundeist või elundüsteemidest on nõrk või koguni vigane, siis ta tunneb end kergesti teistest halvemana. Mõnikord õnnestub tal küll vastavat alaväärsust püsiva harjutamise ja edasipüüdmise abil tasa teha, kompenseerida, isegi ülekompanseerida (nagu näit. Demosthenesel oma pudikeelt või Byronil lombakat jalga), kuid hingeliselt jääb see ikka tema nõrgaks kohaks, Ahhillese kannaks. Tähelepanek, et paljud maalikunstnikud kannatavad lühinägelikkuse, muusikamehed nõrga kuulmise, sportlased nõrga kehaehituse all, on individuaalpsühholooge viinud arvamisele, et igasugune andekus polegi muud, kui hoolsa treeningu abil ülekompanseeritud alaväärsus. Elundite otsese alaväärsuse kõrval mõjuvad samas suunas ka omadused, mida iseendast ei saa pidada alaväärsuseks, kuid mis praegu ühiskonnas valitsevate vaadete ja väljakujunenud meelsuse juures tunduvad sellistena, nagu väline inetus, erakordselt väike või suur kasv, vasakkäesus jms. Ei ole tähtis, ütlevad individuaalpsühholoogid, kas teatud omadus on bioloogiliselt vähem väärtuslik või mitte, peasi, et isik teda sellisena tunneb. Kui mõni uulitsapoiss tänaval teeb, nagu tõmbaks ta

meile kriidiga risti selja peale ja meil võimalik pole seda ära pühkida, siis tunneme end täpselt sama piinlikus seisukorras, kui oleks meile tööpoolest rist seljale tehtud. Nii kannatavad vasakkäelised, erakordsed suure- ja väikesekasvulised, inetud jms. inimesed eriti tugeva alaväärsustunde all, mis mõjustab nende iseloomu kujunemist.¹ Kehaehituse mõju iseloomule on seda suurem, et ta end alatasa tunda annab ja temast võimalik pole vabaneda.

Hellitava kasvatuse ja lapse põlguse võiksime viia ühise pealkirja alla: kasvatusevad. See on peatükk, millele individuaalpsühholoogia on omistanud erilist tähelepanu ja sellega äratanud pedagoogiliste ringkondade huvi. Laste liigse hellitamisega patustavad peamiselt emad. Nad on ise omal nahal omaaegse valju kasvatuse ja elu raskusi tunda saanud ja tahaksid nüüd omi lapsi igal juhul nende eest hoida. Hellitatud laps tunneb end kodus perekonna keskpunktina, kelle ümber kõik keerleb ja kelle kõik tujud täidetakse. Kui ta hiljem erapooletusse ellu astub, kus igaüks enam-vähem ise enda eest hoolitsema peab, siis satub ta raskustesse, elu tundub talle liiga raskena. Säärased „memmepojad“ paistavad juba koolis oma saamatusega ja abitusega silma, veel enam aga pärastises elus. Rõhutades endi iseseisvusetust ja abitust püüavad nad teisi enda nõrkuste teenistusse sundida. Nad astuvad ellu lootusega kõike sama kergelt saavutada kui lastetoas, ja kaotavad tasakaalu, kui elu neilt enda kokkuvõtmist nõuab. Nad suhtuvad ellu nii, nagu oleksid nad liiga head ja peened selle maailma jaoks, printsid ja printsessid, kellele endastmõistetavalt kõik eesõigused. Tuleb elu neile vastu, siis võib kõik minna hästi, satuvad nad aga olukorda, kus raskusi võita tuleb, siis varisevad nad kokku.² Et säärase jõuetu ellusuhtumise tekkimist vältida, nõuavad individuaalpsühholoo-

¹ Mõned uurijad arvavad võivat inimese keha jagada selgroo lülide järele segmentideks, nagu need usside ja madalamate loomade juures ilmselt silma paistavad. Teatud segmenti alaväärsuse korral on kõik selles tsoonis asuvad elundid hädaohus.

¹ Sellel põhineb nähtavasti ka rahva arvamine, mis väiksekasvulisi, punajuukselisi, küürakaid, lombakaid jt. kehaliste iseärasustega isikuid peab eriti pahaloomulisteks ja tigatedeks. Huvitav, et vangide ja roimarite hulgas on väga suur protsent vasakkäelisi.

² E. Wexberg. Individualpsychologie, lk. 205.

gid, et lapsel juba maast-madalast lastaks oma jõudu proovida ja harjutada. Rõõm väikestest saavutistest tiivustab teda edasi püüdma. Armastusega üleküllastatud triiphoooneõhkkonna asemel peab kodudes valitsema asjalik, sõbralik, õiglane ja kaasinimeslik tööõhkkond.

Mitte vähem halvasti mõjub laste põlgamine, vihkamine, nagu see mõnikord esineb kehvemates rahvakihtides, iseäranis aga poolhütes ja lagunened perekondades, kus laps on otsekui risuks jalus ega kuule ainustki sõbralikku sõna. Teistest kasvatusvigadest taunivad individuaalpsühholoogid veel lapsele ülejõukäivate nõudmiste asetamist, olgu auahnusest, olgu lapse kandejõu mittetundmisest (selle all kannatavad iseäranis nn. „imelapsed“), alati enda üleoleku rõhutamist ja enda eeskujuks seadmist, millega distantsi lapse ja täiskasvanu vahel üleliia alla kriiputatakse (autoriteedipedagoogika) jne.

Peale elundite alaväärsuse ja kasvatusvigade rõhutavad individuaalpsühholoogid veel muidki lapse alaväärsustunnet üleskrvivaid tegureid. Nende ringkonnast on väga veenvalt juhitud tähelepanu ainulapse ebasoodsale seisukorrale perekonnas. Ta ei saa end kellegi teisega, peale täiskasvanute, võrrelda: kõik on temast üle ega pole kedagi, kellest tema üle oleks. Umbes samasuguses seisukorras on kõige noorem laps, iseäranis veel siis, kui ta vanusevahe elmistega on suur. Ainukesed ja noorimad lapsed on eriti hellitamise hädaohus. Kuna ühiskonna senine korraldus ja avalik arvamine naisi peab meestest teatud määral vähemväärtuslikeks ning paljud perekonnad endile tahavad meelsamini poiss- kui tütarlapsi, arvavad individuaalpsühholoogid tütarlaste alaväärsustunde olevat suurema, millega seletatavat just nende juures elujulguse puudus ja kõrvalteede tarvitamine endamaksmapanekuks.

Ka liiga kehva ja liiga jõukas majanduslik keskkond on individuaalpsühholoogide arvates lapse arengule ebasoodus. Liiga kehvas keskkonnas kasvav laps tunneb end nurka surutuna, ta on arenguvõimaluste, riietuse, mänguas-

jade ja palju muu suhtes teistest lastest taga ning, kannatades teiste üleoleku all, võib kaotada elujulguse. Küluses elav laps aga võõrdub tööst ja jõupingutusist ning harjub alalise üleoleku ning kõigi enda soovide rahuldamisega, satub raskustesse, kui ta peab ise enda elus teed rajama, võimistega end maksma panema. Töölisringkondade kalduvus madalatesse lõbudesse või organiseeritud töölistkonna klassiteadvuses individuaalpsühholoogia näeb reaktsiooni ta muidu liiga mahasurutud seisukorrale, majandusliku ülakihi konservatiivsuses aga hirmu oma eesõigusi kaotada ja sunnitud olla omal jõul elus läbi lööma.

Negatiivse arengutee „kriukad“.

Eespool vaadeldud põhjusil erakordselt suureks paisutatud alaväärsustundega laps kaotab lootuse end positiivsel arengujoonel kooskõlas ühistundega maksma panna. Ta kaotab endasse usu, muutub araks. Ta loodab igasugu võitlusvahendite ja „kriugastega“ kergemini sihile jõuda. Üsna väikesed lapsed, kellele ühistunne alles välja kujunemata, tarvitavad peaaegu ainuüksi sääraseid vahendeid: kisa, nuttu, jonnit. Vahel näib nagu viiksidki need abinõud tõesti sihile, ent see edu on vaid petlik; tööpoolest satutakse negatiivsel arengujoonel edasi minnes ikka enam konflikti ühistundega ja olukorda, kust pole teist pääseteed kui põgenemine vaimuhälgusse, neuroosi.

Milliseid „kriukaid“ keegi kunagi kord tarvitab, oleneb osalt alaväärsustunnet kõrgelekrvinud põhjusist, osalt elust hirmumise astmest. Neid „kriukaid“ endid on loendamatu hulk. Võime nad jagada kahte liiki: laste pahed (või ebavoorused, *Kinderfehler*) ja neurootilised haigused. On raske öelda, kus lõpevad esimesed ja algavad teised; õieti pole laste pahedki muud, kui neuroos algastmel, selle esialgsed nõrgad avaldused. Nende tekkimist on kergem jälgida, sest lapse senine elutee on lühem ja lihtsem. Enamasti on laste pahed alateadvuses selleks loodud kunstvõtted, et enesetunnet ülal hoida või, kui see maha surutud, siis jalule aidata. Nii-

mõnigi muidu korralik laps muutub raskestikasvatatavaks, kui talle sünnib vend-õde, kes tema ainuvalitsevat positsiooni perekonnas ähvardab kõigutada, või kui ta kaotab ema, isa või satub muidu raskustesse. Laps kogeb õige pea, et mida enam ta karjub, mida hädisem ja väetim ta on, seda enam täiskasvanud temaga tegelevad, seda enam valitseb nende üle (väsinud laps, kes positiivse teotsemisega enam ei jõua tähelepanu kõita, kasustab selleks jonniga ja sõnakuulmatust). Siin on põhimõtteks (muidugi alateadlikuks): nõrkuse kaudu valitseda. Õnnestub lapsel end sel teel tõesti maksma panna, siis on värvavad sellise elujoone jätkamiseks ka edaspidi lahti, kuni see ta viib tõsisesse konfliktis ümbrusega.

Üheks levinenumaks ja süütumaks laste paheks on hirm. On võimalik, et seda mõnikord põhjustavad üksikud juhulised ehmumised, üldiselt aga näevad individuaalpsühholoogid selles üht „kriukaist“, millega laps oma abitust alla kriipsutab, et täiskasvanuid enam enda külge kõita. Seda tõendab m. s. asjaolu, et just hellitatud lapsed enim kardavad. Paljud neist ei julge isegi koolieas veel üksi pimedasse tuppa jääda, kuigi nad väga hästi teavad, et neid seal mingi objektiiivne hädaoht ei ähvarda. Sama sihhipüüdluse teenistuses on voodiniisutamine, päkaimemine, küüntenärimine jne. Esimest kalsuvad kasutama iseäranis need lapsed, kelle kuseeristuselundite süsteem on mõnes suhtes alaväärne. Pikapeale muutuvad need nähtused harjumuspärasteks, püüdes edasi ka siis, kui neil enam tarvis pole esialgselt ülesannet — vanemaid endaga tegelema sundida — täita. Kogelemine on juba sügavama julgusepuuduse avaldus, käies mõnikord kaasas kõnelemiselundite alaväärsusega. Et kogelemine pole otsene orgaaniline rike, nagu paljud ekslikult arvavad, tõendab tõik, et üksi iseendaga kõneldes harilikult ei kogele, küll aga hakkavad paljud, kes muidu vabalt kõnelevad, kogelema, kui nad ehmuvad või muidu kartma löövad, s.t. nende alaväärsustunne neile meenub.

Seni loendatud pahed võivad osaliselt olla tingitud muistki põhjustist, kui elust hirmumine. Täiesti viimasest olenevad individuaalpsühholoogide arvates aga sellised pahed kui laiskus, valelikkus, jonn ja isegi rumalus. Laps on nende arvates laisk kas sellepärast, et kasvatajaid kiusata, või ta ei usalda üritada ühtki tööd, valelik sellepärast, et ta ei julge öelda tõtt („harva kuulduv kaevatavat valelikkude laste üle, kelle palgeil ei põleks kõva käe jälgi“, ütleb Gina Kaus), või asudes kasvatajatega võitlusseisukorras, püüab neid meelega petta, jonnakas sellepärast, et ta teisel teel oma tahet läbi viia ei saa (seda peab ta aga saama, sest hellitatud lapsena on ta sellega harjunud). Rumalus johtuvat sellest, et laps on juba ette veendunud oma andevaesuses (milles suurel määral süüdi senine vahetegemine andekate ja andevaeste vahel) ega usaldagi enam edasi püüda; pealegi näeb ta, et rumalanagi võib olla tähelepanu keskpunktis, teisi endaga tegelema sundida. Selle mõttekäigu seisukohalt ei üllata meid, et ka nn. „paipoisi“ (*Musterkind*) käitumist tõlgitsetakse „kriukana“. Paipoisi tüüp on autoriteedipedagoogika saadus. Kui vanemad ja kasvatajad alati rõhutavad oma üleolekut ja endid eeskujuks seavad, siis püüab laps võimalikult ruttu nende taoliseks saada, ent mitte orgaanilise arengu teel, vaid nende eriti rõhutatud voorusi mehaaniliselt kopeerides. Paipoisi tüüp on eriti sagedane esimeste laste juures, kes vanemate autoriteedile silmakirjalikult alluvad selleks, et endast nooremate üle valitseda, nooremate suhtes otsekui vanemate liitlasena ja asendajana esineda. Kui koolis valitseb autoriteedipedagoogika vaim, siis püüab paipoiss oma kodust situatsiooni säilitada sealgi, käies teiste peale kaebamas ja püüdes kõigiti olla eeskujuks. Paipoisist, kes lapsena saavutisi taotleb mitte nende endi pärast, vaid et vanemaile ja õpetajaile meeldida, kujuneb küpseks saades tavaliselt truualamlik ametnikutüüp, kes valmis on ülemuult isegi ülekohtu taluma, et seda endast alamaile kuhjaga kätte tasuda.

Ka kodus elus etendab ta harilikult tšuranni osa.¹

Need ja veel palju teisi laste pahesid aitavad elust hirmutatud lapsel küll oma enesetunnet ülal hoida, kuid enamasti vaid senikaua, kui elatakse kodu või kooli varju all. Erapooletu elu ei tunnusta „kriukaid“ (kui siiski, siis ainult korruptsiooni aegadel), vaid nõuab positiivseid jõudlusi. Esimeste abil end ülesupitanul on väga raske tagasi langeda sellele astmele, kuhu ta oma tegelikkude võimete kohaselt kuulaks, ja et seda vältida, ta enamasti eelistab n.ö. põgeneda haigusse, neuroosi. Haigus on teiste ja ta enda silmis vabanduseks, et ta enam endisel tasemel püsida ei saa; pealegi on neurootilised haigused säärast laadi, et võimaldavad haigel fantaasias endist, ja veel suurematki, osa edasi mängida. Kus konfliktis reaalsusega sisemine ebakindlus, egotsentriline orientatsioon ja ülepingustatud auahnus alla jäävad, seal järgneb neile elust hirmumine, mille kasustab neuroosi, et katta tagasitõmbumist, päästa prestiiži ja endisest kursist kinni pidada.¹ Sellelt seisukohalt püüab individuaalpsühholoogia seletada neurasteenia, kinnisideede ja isegi psühhooside² (tagakiusamismaania, suurusehullustuse jne.) tekkimist. Suurt osa neurootiliste ja psühootiliste haigestumiste tekkimisel etendab tõenäoselt ka närvikava alaväärsus.

Individuaalpsühholoogia töömeetodid ja ravi.

Tutvunud individuaalpsühholoogide põhvüidetegega, tekib otsekohe küsimus: kust nad seda kõike teavad? Ükski laps pole võimeline aru andma, kas ja mil määral ta alaväärsustunde all kannatab või kuidas ta sellest vabaneda loodab. Kuna kogu too „dialektika“ toimub alateadvuses, ei tea ka täiskasvanugi ise

¹ Et paiposis tüüp mingi ideaal pole, ehkki paljud õpetajad teda selleks peavad, rõhutas juba St. Hall paarikümne aasta eest ja tema mõjul ka mitmed Euroopa pedagoogid (näit. Fr. W. Foerster).

¹ E. Wexberg. Individualpsychologie, lk. 212.

² Psühhooside all on mõeldud sääraseid hulumeealsuse nähtusi, kus haige ise enam arugi ei saa, et ta haige on ja oma haiglasi kujutlusi peab reaalsuseks.

sellest midagi. Ainuke, mis me lapse kohta reaalselt teame, on see, kuidas ta käitub. Seda vaadeldes ja analüüsides arvabki individuaalpsühholoogia oma tunnetused ammutada võivat. Ta lähhtub põhioletusest, et inimisiksus on orgaaniline tervik, kelle kõik osad ja eluavaldused seisavad ürgelise sihipüüdluse teenistuses. Ükski liigutus ega väljendus pole juhusline, kõiges kajastub inimese elujuhtjoon (psühhoanalüütikute arvates alateadvus). Tarvis vaid osata seda näha ja tõlgitseda. Kõnes väljendub vaid väike osa sellest, mis inimest sisemiselt tõeliselt liigutab. Keel ja mõtlemine ei ole neile sisemistele elamustele mitte küllalt vastavad väljendusvormid. Küll võime aga inimese kogu käitumisest nii mõndagi tema sisemiste tõukejõudude, seisukohavõtude ja taotlussihtide kohta välja lugeda. Kuidas keegi uksest sisse astub, toolile istub, tervitamisel kätt annab, kas ja millist miimikat ja žeste ta tarvitab teistega läbi käies — kõiges selles peegeldub tema sisemine „mina“. Kes seda väljenduste keelt oskab, see ei vajagi nii palju sõnu, et inimest mõista — sõnadega võib valetada, kogu oma käitumisega aga mitte kunagi. Toome mõned näited säärasest individuaalpsühholoogilisest tõlgitsemiskunstist tavaliste harjumuste alalt. Kes silmad sageli hoiab pilukil, see läheb ka elust poolkinnisilmi läbi: ta ei taha ega julge näha elu tervikuna. Kui keegi ühisel jalutuskäigul teistest läheb harjumuspäraselt sammu ette või jääb taha või tõukab teise kõrvale, siis tõendab ta sellega, et tal raske on ühisel eluteel olla heaks kaaslaseks: ta laseb partneril end järele lohistada või tahab seda ise teha partneriga või tõrjub viimase sootuks kõrvale. On inimesi, kes igale poole hiljaks jäävad või liiga vara tulevad. Kas nad ise seda mingi argumentiga õigustada püüavad, pole oluline. Esimesed väljendavad sellega oma üleolekut teistest ja hoolimatust nende vastu, teised ei tunne end kindlana ja tahavad, et teised end nende ees vabandaksid, end sellega otsekui andaksid ja nende mõjuvõimu alla annaksid. Kes tervitamisel käe ulatab loiult ja seda pigistada laseb, see väljendab

hirmu südamlikuma käeandmisega ennast alandada, kes aga liiga energiliselt haarab teise käe ja kisub enda poole, see on „hingedepüüdja“, kes kõiki tahaks saada oma mõju alla. Sama on maksev daamide kohta, kes igapäev tervitavad, nagu oleks ta temasse armunud — see on parim tee teist endasse armuma avatella.

Suurt rõhku paneb individuaalpsühholoogiline tõlgitsuskunst miimikale ja žestikuleerimisele. Isikud, kes alles maksusele püüavad, kalduvad enam žestikuleerima ja miimikat tarvitama, et oma sisemiste elamuste tugevust alla kriipsutada ja vastavalt tähelepanu äratada. Kindlustatud positsiooniga isikud, nagu aadlikud, vaimulikud, kõrgemad ohvitserid jt. püüavad aga just külma rahuga oma auväarsust ja üleolekut toonitada: nemad ei tarvitse enam kellegi tähelepanu äratada — neid nähakse ja kuulatakse niikuinii. Kuna inimese näojooned pole muud, kui sagedasti korduvate miimiliste liigutuste jäljed, siis võimaldavad ka need psühholoogilist interpretatsiooni. Kellel kombeks on sageli ja harjumuspäraselt naeratella, palub teistelt sellega leebemat, lahkemat suhtumist, ta teeb neile ette näo, mida ta tahab, et temale tehtaks (ja mitte tagajärjetult, kui meenutada sugestiivsust, millega teise miimika meid mõjustab). Asendis, mille keegi võtab magades, kajastub ta üldine elustiil. Arg kisub vaiba üle pea, tõmbub käägarasse kokku, julge sirutab end täiesti välja ja paneb käedki rinnale (à la Napoleon), end elus märtrina tundev ajab käed laiali, otsekui Kristus ristil jne.

Ka käekirja analüüsi tarvitab individuaalpsühholoogia tunnetusallikana, kuid mingit oma süsteemi pole ta sel alal loonud. Eksitoimingu analüüsis jälgendab ta üldiselt psühhoanalüüsi, samuti unelmate analüüsi alal. Meeleelundite tegevuse äralangemisega astuvad unelmais inimese tsentraalsed tendentsid selgemalt esile. Siin lahendab inimene samu ülesandeid ja probleeme, mille ees ta seisab igapäevases elus, kuid reljeefsemalt, teravamate äärjoontega. Selle-

pärast on unelmaist kergem kui argielust inimese elujuhtjoont välja lugeda.

Mil määral inimene elust hirmunud on, selgub kõige paremini tema suhtumisest elu põhiülesannetesse. Neid eritleb A. Adler 3: töö, vahekord kaasinimestega ja seksuaalne armastus. Mida suurem on kellegi alaväärsustunne ja sellest johtuv hirm elu ees, seda raskem on tal nende ülesannetega toime tulla. Tööpõlgus, hulkurlus, kontaktipuudus kaasinimestega, roimarlus, sugujõuetus, seksuaalsed perversioonid — need on kõik ühel ja samal arengujoonel asuvad nähtused, mille lõpppunktiks on neuroos ja vabasurm.

Nagu näeme, on individuaalpsühholoogia tunnetusallikad veelgi kasinamad ja nende kasustamismeetodid vähem välja kujunenud kui psühhoanalüüsi omad. Kogu tema suurejooneline kontseptsioon isiksuse ja ühiskonna ehitusest ja dünaamikast on järelikult vaid mõistustlik konstruktsioon ilma reaalse ja veenva tõestusmaterjalita.

Individuaalpsühholoogilises ravis on esiplaanil julgustamine, elusu suurendamine. Seda tarvitatakse niihästi laste pahede kõrvaldamisel kui ka neurootikute ja psühhootikute ravimisel. Peamine tegur sel alal on arsti (resp. kasvataja) isiklik julgustav suhtumine haigesse. Enda autoriteedi rõhutamisest tuleb täiesti hoiduda, küll aga alati esile tõsta ravitava võimeid ja tema positiivseid omadusi. Kui on läinud korda seada jalule kaasinimeslik vahekord haige ja arsti vahel, siis tuleb seda hiljem laiendada ka teistele isikutele ja tööle. Kui haige korra on tagasi juhitud positiivse arengu teele, siis annavad reaalsed edusammud, mis ta elus teeb, iseendast juba talle uut jõudu juurde.

Individuaalpsühholoogia ja kasvatus.

Psühhoanalüüs on esmajoones ravimismetoodika. Vastavalt sellele on ta jäänud peaaesjalikult arstide harrastusalaks. Pedagoogikas ta seni on leidnud kasutamist eeskätt raskestikasvatavate laste ravimisel. Ehkki ka individuaalpsühholoogia oma olemasolu eest võlgneb tänu närviarstide ostinguile

neurootiliste haiguste arstimise alal, on ta viinud siiski järjest enam äratundmisele, et peatahtsuse sel alal evib profülaktiline, vältiv tegevus — kasvatus. Seetõttu on individuaalpsühholoogia enam kui ükski teine kaasaegne psühholoogiline teooria mõjustanud pedagoogikat ja muutunud peaaegu täiesti pedagoogika harudistsipliiniks.

Kõigepealt olgu tähelepanu juhitud peaaegu piiritletud pedagoogilisele optimismile, mida individuaalpsühholoogia esindab. Sellal, kui loodusteadusliku psühholoogia järele orienteerunud pedagoogika paljude raskuste ees käed nõutult rüppe laskis, tunnustades need raskused päriuslikult tingituiks, eitab individuaalpsühholoogia päriuse mõju vaimlistele omadustele peaaegu täiesti, välja arvatud päriuslikult alaväärtuslike elundite mõju inimese eluplaani. Andekus, kutsesooivid, lemmikharrastused, raskestikasvatatavuse nähtused — need on kõik ümbruse mõjul kujuneva eluplaani osad, mille esilekutsumine või vältimine on (ainagi teoreetiliselt) kasvataja kätes.

Kuna inimese eluplaan hakkab kujunema juba esimesis eluaastais, omistab individuaalpsühholoogia suurt tähelepanu väikelaste kodusele kasvatusel. Koos psühhoanalüüsi ja Montessori-liikumisega on ta sel alal kutsunud esile enneolematu eelvuse ja omandanud pööretsünnitava tähtsuse.

Suured teened on individuaalpsühholoogial ka raskestikasvatatavuse põhjuste selgitamisel. Ta näitab lapsi, keda seni peeti täiesti lootusetult rikutuiks, sootu uues valguses ja juhatab teed nende parandamisele. Kogu see eelvus ja rohkearvuline literatuur, mis viimasel ajal raskestikasvatatavuse probleemi ümber on tekkinud, on otsemas või kaudsemas seoses individuaalpsühholoogiaga.¹

Kuna individuaalpsühholoogia arvates raskestikasvatatavuse peamiseks põhjuseks on kasvatusvead, siis on ta

¹ Parim kokkuvõte: *E. Wexberg. Sorgenkinder. S. Hirzel, Leipzig, 1931. Eestis 1932. a-l E. Lastesõprade Ühingu väljaandel ilmuma hakanud seeria „Raskelt kasvatatavad lapsed“ (seni ilmunud 2 vihku) on täiesti individuaalpsühholoogilise orientatsiooniga.*

ka need võtnud ligemale vaatlusele, leides, et mõned sellisedki võtted, mida seni peeti täiesti laidetamatuiks ja lubatuiks, tuleb arvata kasvatuslikeks väärvõtteiks (näit. hellitamine, autori-teedi rõhutamine jne.). Kasvatusviigade vältimiseks on individuaalpsühholoogide poolt arendatud suurejoonelist propagandat ja mitmel pool (E. Lastesõprade Ühingu algatusel ka Tallinnas) ellu kutsutud kasvatusnõuandlad, kus emadele ja kutselisile kasvatajale antakse juhatus laste kohtlemisel, eriti raskestikasvatatavuse juhtudel.

Individuaalpsühholoogia poolt esindatavat pedagoogilist vaimu võiksime võtta kokku järgmistesse teesidesse:¹

1. Ära kunagi rõhuta lapsele vahetema ja täiskasvanute vahel. Lase tal varakult täiskasvanute töist jõudumööda osa võtta. Kasvata ta iseseisvusele ja ise enda eest hoolitsemisele.

2. Ole ettevaatlik kehaliselt alaväärtuslike laste kohtlemisel. Miski ärgu meenutagu neile nende puudusi, kuid hoidutagu hellitamast haigeid.

3. Püüa vältida halva keskkonna mõju iseendasse ja lapsesse.

4. Ole õiglane ka tütarlaste vastu. Püüa võimalikult nivelleerida sugudevahelisi diferentse.

5. Ära tekita laste vahel armukadedust. Suhtu kõigile võrdse armastusega, asjalikkuse ja erapooletusega.

6. Püüa last alati mõista, ent hoidu täitmast tema tujusid. Kasvatus olgu järjekindel: mida isa keelab, seda ärgu ema lubagu. Ära nõua lapselt üle jõu käivat. Raskuste puhul mõju julgustamise, mitte noomimise ega tõrelemisega.

Individuaalpsühholoogia kriitika.

Kõik, mis varem oli öeldud arvustavat psühhoanalüüsi kohta, peab suurel määral paika ka individuaalpsühholo-

¹ Ligemalt selle kohta vt.: *Handbuch der Individualpsychologie I. J. Bergmann, München 1926, lk. 204 jj.*

gia suhtes. Ka viimane on dogmaatiline teooria, millesse on kerge uskuda, ent mida raske tõestada. Mõisted, millega ta opereerib, on ebamäärased. Eriti problemaatilisena tundub teooria ürgelisest paratamatust alaväärsustundest ja võimutahtest selle pealeehitise-na. Võimutahe on kahtlemata väga suure tähtsusega tegur inimese elus (seda on tunnetatud juba ammu enne Adler'i), tema üldistamine ja tule-tamine alaväärsustundest näib aga väga kunstlikuna. Individuaalpsühholoogide arvates juba aastasel lapselgi peaks olema oma „eluplaan“ (muidugi alateadlik). Seniste lapsepsühholoogiliste uurimuste seisukohalt on aga väga vähe tõenäolik, et nii noor laps vahekorda asjade ja kaasinimestega säärase üksikasjadeni võiks läbi elada, kui eeldab alaväärsustunde tekkimine. Ka elundite alaväärsus, peamisi tegureid alaväärsustunde tekkimisel, ei avaldu igakord nii noores eas. Mõistatuslikuna tundub ka võimutahte ja ühistunde tek-kimine ühest ja samast alaväärsustundest: kui laps end täiskasvanute maailmas nii vääritud tunneb, kuidas saab tal siis tekkida ühistunne sellega?

Panoseksualismist, mis psühhoanalüü-sile toonud palju vastaseid, on indivi-duaalpsühholoogia püüdnud hoiduda, mõnikord vist liigagi kramplikult, kuid selle asemele on asetatud võimutung, nii et süsteem jääb ikka enamvähem monistlikuks. Monistlikud tendentsid kõigil aladel on inimliku mõtlemise mu-gavuse seisukohalt küll arusaadavad, ent nad jäävad alati pinnapealseiks ja suudavad vaid suure vägivallaga tege-likkuse mitmekesisust oma teooria raamidesse painutada. Eriti tuleb seda tähendada hingeelu alal.

Individuaalpsühholoogia kõige origi-naalsemaks ja parimini läbitöötatud peatükiks on kahtlemata õpetus elun-dite alaväärsusest ja selle mõjust hin-geellu. Siit on laenatud muudki indivi-duaalpsühholoogia põhimõisted ja ta põhiskeem: alaväärsus — kompensat-sioon — ülekompensatsioon, millele hin-

geelu poolel vastab: alaväärsustunne — võimutahe — ülepingustatud võimutahe („kriukad“). Samuti tuleb pidada indivi-duaalpsühholoogia teeneks isik-suse orgaanilise ühtsuse ja sihipüüdlik-kuse ilmekat rõhutamist. Ses suhtes on tal palju ühist W. Stern'i personalist-liku psühholoogiaga. Samuti on ta väga viljakalt kasustanud sotsiaalset aspekti inimese hingeelu põhiseaduste eritlemisel; ta on veenvalt näidanud, kui suurt osa etendavad inimese käitu-mises ja tema eluplaani tekkimisel kaasinimesed ja esemelik keskkond.

Töömeetodid on individuaalpsühholo-ogia laenanud suuremalt jaolt psüh-hoanalüüsilt. Seda imelikumana tun-dub, et nende abil on jõutud siiski hoopis teissugustele tulemustele. Viimast asjaolu tuleb seletada vaatekohtade erinevusega. Psühhoanalüüs ja indivi-duaalpsühholoogia on otsekui kaks tunnelikaevurit, kes on alustanud kae-vamist teine teisel pool mäe, kuid ilma kokkulepitud plaanita, nii et nad kogu aeg kaevavad teineteisest mööda. Kat-seline psühholoogia aga kaevab hoopis ise suunas. Kas ja millal niiviisi koh-tutakse, on võimatu ennustada.

Kokkuvõte.

Kokku võttes võiksime individuaal-psühholoogia ja pedagoogika vahekorra kohta öelda:

I. Individuaalpsühholoogia teoreeti-lised alused on sama nõrgad kui psüh-hoanalüüsi omad. Meetodid, mida ta tarvitab, ei saa anda üldveenvaid tun-netusi.

II. Tegeliku kasvatustöö seisukohalt on individuaalpsühholoogia väga vilja-kas, viljakam kui psühhoanalüüs. Ta peateeneteks sel alal on: a) pedagoogi-lise optimismi rõhutamine, b) eelkooli-ealiste laste kasvatuse tähtsuse alla-kriipsutamine ja sel alal uute teede ra-jamine, c) rasketikaşvatatavuse näh-tuste valgustamine uuel seisukohalt, d) energiline võitlus kasvatusevigade vastu, kasvatuse nõuandlate ellukutsu-mine jne.

C. G. Jung'i suund.

Psühhoanalüüsi ja individuaalpsühholoogia sünteesikatse.

Kolmandat suunda psühhoanalüüsis esindab dr. C. G. Jung ja tema koolkond. Juba noore arstina Burghölzli vaimuhaiguste kliinikus Zürichi lähedal tutvus ta oma psühhoanalüüsi-sõbraliku šefi prof. K. Bleuler'i juhtimisel S. Freud'i õpetusega, mida mainitud haiglas ravimismeetodina rakedati. S. Freud'i sõbra ja mõtteosalisena etendas ta kümnekond aastat psühhoanalüütilises liikumises silmapaistvat osa, ent mida enam ta asjasse süvenes, seda enam läks ta tee S. Freud'i omast lahku, kuni psühhoanalüütikute kongressil Münchenis 1913. a-l nende vahel leidis aset avalik lõhe.

Alul oli C. G. Jung'i tähelepanu pöördud küsimusele, kuidas luua sidet eksperimentaalse psühholoogia ja psühhoanalüüsi vahel. Tema teeneks sel alal on eriti assotsiatsioonimeetodi rakendamise psühhoanalüüsi teenistusse.¹ Hiljem asus ta ehitama silda psühhoanalüütilise ja individuaalpsühholoogilise teooria vahel.

C. G. Jung möönab, et niihästi S. Freud'i kui ka A. Adler'i teooriad on üldjoontes paikapidavad, ent kumbki ainult omalt seisukohalt. Üht ja sama nähtust võib sama veenvalt seletada niihästi S. Freud'i kui ka A. Adler'i teooria järgi, ehkki mõlemad teooriad lähevad teineteisest peaaegu diametraalselt lahku. See tuleb sellest, et kumbki vaatleb küsimust eri seisukohast, eri aspekti all. Reaalses elus on mõlemad aspektid ühendatud: iga inimene evib niihästi sugutungi kui ka võimutungi ja iga hingeline protsess inimeses on mõjustatud niihästi ühest kui ka teisest. Järelikult allub inimene võrdse õigusega mõlemaile teooriaile. Küsimusele, kumb neist tungidest on tugevam, on C. G. Jung'i arvates võimatu vastata. „Igaüks teab, et instinktid oma tugevuses väga muutuvad. Kord võib olla ülekaalus seksuaalsus, teinekord

endamaksmapanek või mõni muu instinkt. See on lihtne tõsiasi, millest mõlemad uurijad (Freud ja Adler) on vaadanud üle“.² Vastava instinkti osatähtsus inimese hingeelus oleneb peamiselt sellest, kuivõrt ta kunagi kord on rahuldatud. On tõenäolik, et enne abiellumist inimest tuleb seletada lähedes eeskätt S. Freud'ist, pärastpoole aga pigemini A. Adler'i teooria alusel (ibid. lk. 34).

C. G. Jung läheb veelgi kaugemale. Ta ütleb, et meie ei tea, kui palju primäärseid tunde on inimesel ja loomadel. Sellepärast on mõnel leidlikul peal võimalus põhjendada veel muidki psühholoogilisi teooriaid, mis kõik näiliselt käivad üksteisele vastu, ent siiski pakuvad rahuldavaid seletusi inimhinge tegevuse kohta.¹ Sellega ei taha ta muidugi öelda, et psühholoogiliste teooriate loomine on mingi paljas käsitöö, mille sooritamiseks tarvitseb vaid istuda maha. Ei, ta on väga hästi teadlik, et S. Freud'i ja A. Adler'i süsteemid pole mingid intellektualistlikud kunstvõtted, vaid isiklikult läbi elatud ja sügavalt läbi tuntud teooriad, ent seda subjektiivsemad ja ühekülgsemad.

C. G. Jung järelikult on loobunud oma eelkäijate monistlikust tendentsist, mis inimese kogu hingeelu püüab redutseerida ühele põhitegurile. Tema süsteem on dualistlik või koguni pluralistlik, kuna ta tunnustab paljude võrdlemisi autonoomsete hingeliste põhijõudude olemasolu.

Ka metodoloogia alal püüab C. G. Jung S. Freud'i ja A. Adler'i lahku minekuid sulatada ühte. Viimatimainitute, eriti S. Freud'i, seletusviis on peamiselt reduktiivne, mis kõiki hingelisi nähtusi püüab viia tagasi varase lapsepõlve elamustele. Säärane põhjuste analüüs võib olla õige, ent sellest ei piisa inimhinge mõistmiseks. Ühe nähtuse teisele tagasiviimine, redutsee-

² C. G. Jung. Analytische Psychologie u. Erziehung. N. Kampmann, Heidelberg, 1926, lk. 33.

¹ C. G. Jung'i eessõna dr. W. M. Kranefeldt'i teosele *Die Psychoanalyse*. 1930. (Samml. Göschen 1034).

¹ Diagnostische Assoziationsstudien, J. A. Barth, Leipzig, 1. tr. 1903.

rimine ei seleta veel midagi. Inimhing pole paljas seksuaalsus ega paljas võimutung, ka mitte mõlemad kokku, vaid ühtlasi ka see, mis isiksus neist mõlemaist on teinud. Me oleme inimese mõistmises alles poolel teel, kui teame, millest kõik ta juures on tingitud. Elusolendil on mitte ainult eile vaid ka täna ja tänase redutseerimine eilsele ei tähenda veel tema mõistmist. Elul on ka *homme* ja see on praktiliselt tähtsam kui *eile*, *kust* on vähem oluline kui *kuhu*. „Ükski arusaamine minevikust ja ükski kuitahes elav haigusi tekitavate mälestuste taaselustamine ei vabasta inimest mineviku võimust niivõrt, kui uue ülesehitamine.“ (ibid).

Muidugi ilma minevikku mõistmata ja ilma väljatõrjutud mälestiste teadvusse tõstmiseta pole võimalik luua midagi uut ja elujõulist, kuid tuleb pidada silmas, et neuroosid, millistest algpõhjustest nad ka poleks tekkinud, on tingitud ja saavad uut toitu vale ellusuhtumisest, mis, kui ta on korra avastatud, tuleb parandada *täna*, mitte ammu möödunud lapsepõlves. Paljast neuroosi põhjuste teadvusse tõstmisest on vähe selle ravimiseks, vaid haige tuleb aidata uuele reaalsemale ellusuhtumisele. See on kõlbluse, usu ja hingehoiu probleem.

Alateadvuse mõiste avardamine.

Hoolimata eelöeldust näeme, et ka C. G. Jung ei suuda päris vabaneda monistlikest tendentsidest. Viimane, milleni psühholoogias võimalik on tungida, on tema arvates (nagu füüsikaski) jõu mõiste. Ta nimetab säärast hingelist jõudu üldse *libido'ks* (S. Freud'i juures tähendab libido ainuüksi seksuaalset energiat). Seksuaalsus ja võimutung on vaid selle avaldusi. Poolused, mille vahel see jõud voolab, on teadvus ja alateadvus. Koonduv libido enam teadvuse poolele, siis avaldub see reaalses teotsemises ja fantaasiavaesuses, koondub ta aga alateadvusse, siis on tulemuseks elav fantaasiategevus ja ärapöördumine reaalsusest.

C. G. Jung hindab alateadvust teisi kui S. Freud ja A. Adler. Viimase

süsteemis ei etenda alateadvus peaaegu mingit osa (vähemalt pole see osa seal välja kujunenud), Freud'ile aga on ta vaid väljatõrjutud elamuste, möödunud aegade ebapuhaste vaimude pelgupaik. C. G. Jung seevastu näeb alateadvuses igielavat ja loovat eoskihti (*Keimschicht*), igasuguse teadvuse ja libido reservuaari. Siit areneb teadvus neil kaugeil ajal, kui inimene alles sai inimeseks ja siit areneb see ka igal lapsel jälle uuesti. Siin on ühelt poolt tungide lätted, teiselt poolt aga ka kõik tulevikkuloovad eod ja loova fantaasia allikad. Alateadvuse täielik väljajuurimine, väljaanalüüsimine, kui see võimalik oleks, viiks teadvuse tardumisele ja ärakuivamisele. Tegelikult pole see aga võimalik ühegi analüüsi teel.

C. G. Jung peab eksituseks oletuse, et alateadvus on ainult või peaaesjalikult väljatõrjutud elamuste kogu. Väljatõrje on erandlik nähtus, ega saa olla alati olemasoleva alateadvuse loojaks. Tõsi küll, väljatõrjutud elamused võivad olla alateadvuse vägagi iseloomulikuks sisuks, ent mitte ainukeseks. Kõik, millest tähelepanu ära pööratakse ja mis unustatakse, võib muutuda alateadlikuks samuti kuuluvad sinna paljud tajumused, mis üldse pole ulatunud meie teadvusse, alateadlikud mõtted, tunded jm. Ühes sellega langeb ära ka S. Freud'i oletus, et kunst, religioon ja kogu vaimne kultuur on vaid väljatõrje tulemus. „Kas peame tõesti oletama, et kogu inimesliku loomingu ilu ja suurus pole muud, kui infantiilse primitiivsuse vilets aseaine? Miks ei pea freudiaanlased ise oma usku sääraseks neurootiliseks aseaineks?“¹

Alateadvuses on võimalik eritella kaks kihti: individuaalne ja kollektiivne. Individuaalne alateadvus koosneb isikliku elu jooksul unustatust, väljatõrjutust või muul teel alateadvusse sadestunust. Selle sisud on kõik kuidagi moodi antud isikuga seotud ja omavad isiklikke jooni. Selle kõigevarasema, infantiilse kihi moodustavad varase lapsepõlve elamused. Neurootikud ammutavad oma fantaasia

¹ Analyt. Psychol. u. Erz. lk. 66.

siate sisud tavalisest individuaalsest alateadvusest; sellepärast võime neis ära tunda sama keskkonna ja elamusteringi elemente, milles liikus vastav isik ise.

Kollektiivne alateadvus moodustab teise sügavama kihi. Esivanemate elus korduvalt aset leidnud elamused on inimese peaaegu jätnud omad jäljed. Ajustruktuuri pärilikkuse tõttu kanduvad nad põlvest põlve edasi, muutudes alatasa, ent väga aeglaselt. Kollektiivseks nimetab C. G. Jung seda kihti sellepärast, et ta sisud on ühesugused kõigil inimestel, teatud määral vist isegi loomadel. Meie individuaalne teadvus on vaid pealeehitis sellele. Ta on aga nii sügaval, et ta tegelikult normaalseisukorras me teadvust kuigi palju ei mõjusta. Ainult ajuti kajastub ta meie unelmates, luues kas silmapaistvalt ilusaid, deemonlikult kolemaid või mõistatuslikult sügavaid kujusid, millel meie isikliku eluga pole mingit sidet, mispärast selliseid unelmaid pole võimalik analüütiliselt seletada. Eriti lopsakaina tungivad kollektiivse alateadvuse kujud aga vaimuhaige (psühhoosi astmel) teadvusse: ta hakkab nägema kosmilisi muudatusi, vaimusid, deemoneid, kuuleb Jumalat endaga kõnelevat, põgeneb kuradite eest jne. See on meie kaugete esiisade võigas maailm, mis püsib teadvuse kaane all niikaua, kuni püsime vaimliselt tervetena, mis haiguse korral aga murrab kaane läbi. Naiivne mõistus usub need salapärased kujud olevat reaalselt olemas ega aimagi, kuis inimese haiged ajud neid loovad, kasustades kollektiivset alateadvust tooresmaterjalina.

See asjaolu võimaldab m.s. seletada sarnasust kaasaegsete inimeste unelmkujude, vaimuhaigete nägemuste ja primitiivsete rahvaste mütoloogiliste kujude vahel ja on pannud aluse psühoanalüütilisele müütide-, muistendite ja muinasjuttude-uurimisele.

Isiksuse ehitus ja dünaamika C. G. Jung'i järgi.

C. G. Jung'i kõige olulisemaks lisan-duseks senisele psühoanalüütilisele uurimistöole on ta tüüpide-teooria.

Vahe S. Freud'i ja A. Adler'i teooria vahel pole tema arvates juhuslik. Selle sügavamad põhjused juurduvad kumbagi õpetlase isiksuse omapäras. Kumbki näeb inimese hingeelus enne kõike seda, mis vastab tema isiksusele. Pole usutav, et nad oleksid puutunud kokku kumbki täiesti erinevate neuroosijuhtudega. On küllalt põhjust oletada (ja seda näitavad ka nende haigusjuhtude kirjeldised), et alusmaterjal oli mõlemal enamvähem ühesugune ja vaid lähtekohad vastavalt kumbagi isiksusele erisugused. S. Freud'il oli esiplaanil inimese (eriti neurootiku) käitumise põhjuste analüüs A. Adler'il aga immanentse sihitaotluse vahendite vaatlus. Siin kajastub kahe uurija isikliku temperamendi vahe, mis on ühtlasi ürgeline vahe kahe inimtüübi vahel. Esimene otsib määravaid mõju-reid inimesest endast, teine aga vahe-kordadest kaasinimeste ja esemetega; esimene esindab nn. sissepoolepöördunud (introverteeritud), teine väljapoolepöördunud (ekstraverteeritud) inimtüüpi. Esimene on harilikult tagasihoidlik, reflekteeriv, mõtisklev, kinnine olend, kes asub alati otsekui kaitseseisukorras ja meeleldi tõmbub umbuskliku vaateleja asendisse. Teine taas on vastutulelik, avameelne, teovalmis isik, kes kergesti koduneb igas olukorras, loob kiiresti suhteid ja tormab muretult tundmatusse tulevikku.¹ Tavaline inimestundmine nimetab esimest mõtte-, teist teoinimeseks.

Tegelikkuses ei esine kumbki tüüp aga täiesti puhtal kujul. Igas teoinimeses on osakene mõtteinimest, ja ümberpöörduvalt. Senikaua kui inimene saab elada oma põhitüübile vastavat elu, on kõik korras ja mõlemad tüübid ühevõrra väärtuslikud. Oma tüübile vastavast elusuunast kestvalt kinni hoides areneb ja kohaneb aga inimene teatud määral ühekülgsele elule. Kui välised või sisemised tingimused, millele me kohanenud oleme, muutuvad, siis kannatab meie harjumuspärane ellu-

¹ Tsiteeritud C. G. Jung'i teose: Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben, Rascher, Zürich, lk. 63 jj. järgi. Ligemalt vt. sama autori teos: Psychologische Typen, Rascher, Zürich, 2. tr. 1925.

suhtumine krahhi ja elujõu, libido areng, progressioon, nagu seda nimetab C. G. Jung, jääb seisma. See on eriti katastroofiline seal, kus inimene kogu olemusega on andunud senisele elusuunale, sellesse n.ö. ära sulanud. Säärasel isikul on peaaegu võimatu ümber orienteeruda, nagu seda tavalisesti võib näha ühiskondlikkude murrangute puhul endise suuna innukamate esindajate juures (pärast sõda m.s. ka kutseliste ohvitseride juures). Samasugust „tardumist“ võib sageli märgata maailmavaatelistes seisukohavõttudes, kus meie seevõrra kivineme oma seisukohtade juurde, oma vormi, et me teisest üldse enam äru ei saa. Igakord ei tarvitse konflikt harjumuspäraselt väljakujunenud eluvormi ja elunõuete vahel kanda terava krahhi või katastroofi ilmet. Ka igapäevases rahulikus elus juhtub küllalt olukordi, kus elu nõuab mõtteinimeselt teoinimeslikku käitumist, ja ümberpöördukt. Samuti võib mõni juhuline asjaolu teoinimeses mõtteinimesliku joone paisutada eriti tugevaks. Isik, kes ainult ühekülgset välja kujunenud, tunneb end säärases olukorras otsekui võõrasse vormi surutuna, millele ta kunagi ei kohane täielikult ega leia täit rahuldust. Mis me siia maani tegime rahulduse, armastuse ja andumusega, muutub nüüd vastumeelseks, sisutuks ja mõttetuks.¹ Tekib elujõu ummistumine, millele, kui isikul ei õnnestu seda ületada, varsti järgneb tagasimineku regressioon. Viimasel juhul suundub inimese eluenergia, libido, alateadvuse ja elustab enne kõike individuaalse alateadvuse. Mida enam „toitu“ saab alateadvus, seda libidovae-semaks, teojõuetumaks muutub teadvus. Niiviisi takerdub inimene järjest enam neuroosi keerisesse. Kuna individuaalses alateadvuses domineerivad peamiselt unustatud või väljatõrjutud lapsepõlve elamused, sarnaneb regressioon tagasipöördumisele infantiilsesse, lapselikku eluvormi, mida iseloomustab fantaasiapärase ellusuhtumine, kalduvus tõelikust enda soovide koha-

¹ Samasugune nähtus kordub seal, olgu üksikisiku või rahvaste elus, kus ideaalid, mille eest kaua ja pinevalt võideldud, järsku lähevad täide.

selt ümber mõelda ja teises valguses näha — omadus, mis on ühevõrra omane niihästi lastele kui ka neurootikuile. Kui sarnane eluülesannete väisamine korra on alanud, siis viib ta otse sunnipärase mehhanismina elutungi järjest suuremale lõtvumisele, järjest sügavamale regressioonile. Ühekordne põgenemine fantaasiasse, soovide fantaasiapärase rahuldamine vähendab reaalselt elutungi, nõrgendab sisemist vastupanujõudu reaalsuse raskustele, mis omakorda taas süvendab konflikti reaalsusega. Nii tekib nõiarüng, mille purustamine tavalisesti õnnestub ainult arsti abiga. Kui selle nõiarüügi purustamine ei õnnestu õigel ajal, siis elustub ka alateadvuse sügavam kiht — kollektiivne alateadvus, mis puhul inimene hakkab looma fantaasiad, mis on sarnased rahvaste müütilisele loominguile ja millesse ta usub sama kindlalt, kui loodusinimene oma müütidesse. Säärasel korral meil on tegu juba psühhooisiga, kus inimene on täiesti oma haiglaste kujutluste võimuses.

Mõnikord regressiooni puhul elustub eriti see elustiil ja need hinge regioonid, mis regressiooni puhul jäid kõrvale. Säärasel korral omab ta pöördumise, nn. „ärkamise“ kuju: ateistist saab usufanaatik, ja ümberpöördukt, alkoholikust marukarsklane jne. Säärasel korral võib alata uus progressioon, ent teises suunas.

Nagu progressioon võib olla kas sisse- või väljapoolepöördukt, nii ka regressioon. Sissepoolepöördukt regressioon avaldub välismaailmast põgenemises, egotsentrilises fantaasialoomingus, väljapoolepöördukt regressioon aga välisilma ekstravagantses läbielamises, igasugu affäärides, seiklustes jms. Säärane neuroos pole enam kohustuste väisamine, vaid haiglane „kõige kaasa tegemine“, et aga mitte endaga üksi olla. Arsti ülesanne on patsiendi unelmate, fantaasialoomingu jms. järgi ära tunda, millise neuroosivormiga kunagi kord on tegu, missuguseid eluülesandeid haige püüab väisata, missuguseid iseäranis agaralt kaasa teha. Vastavalt sellele tuleb suunata ravi, s.o. inimese tagasijuhtimist reaalse elu teele.

C. G. Jung'i suhe pedagoogikasse.

C. G. Jung'i teooria on arenenud otseses seoses tema põhjendaja arstliku tegevusega vaimuhaigete kliinikus. Kliinikusse tulevad tavaliselt juba raskemad haiged. Sellepärast on Jung ka oma teorias peatähelepanu omistanud raskemakujulistele vaimuhaigustele, nagu *dementia praecox* jt. See asjaolu omakorda on teda viinud vanaema ea hingeliste anormaalsuste ligemale läbitöötamisele, sundides lapse- ja noorus-iga jätma tagaplaanile. Varase lapseea ja küpsmis-ee kriiside kõrval, mis S. Freud'i ja A. Adler'i teoorias on esikohal, valgustab Jung ligemalt elupäeva teise poole hingelisi raskusi, eriti hingelist murrangut viiekümne date aastate veerul. Kasvatusalaga pole tal kunagi isiklikke kokkupuuteid olnud. Neil põhjusil on see psühhoanalüütiline suund pedagoogikasse kõige vähem mõju avaldanud. Niipalju kui Jung'i koolkond sel alal üldse on tegev olnud, on ta püüdnud rakendada S. Freud'i ja A. Adler'i, peamiselt just viimase meetodeid. Olgu m.s. mainitud veel asjaolu, et Jung eitab lasteanalüüsi, nagu seda tarvitab Freud'i koolkond. Ta kardab sellest kahjuliku uudishimu äratamist ja laste viimist varaküpsusele. „Kui on tegemist raskestikasvatatavate lastega, siis hoitagu oma teadmused analüütilisest psühholoogiast parem endale, sest laste juures on enim vaja lihtsust ja tervet inim-mõistust“.¹ Analüütilised teadmused peaksid esmajoones mõjustama kasvataja isiklikku käitumist ja suhet lapsesse. Iga kasvataja pööraku tõsist tähelepanu oma hingelisele seisukorrale, sest väga sagedasti on viga temas endas, kui asi tema hoolde usaldatud lastega läheb viltu.

Arvustavaid märkusi.

C. G. Jung on püüdnud psühhoanalüüsi ligindada nn. ametlikule psühholoogiale ja lepitada avaliku arvamusega. Selleks on ta heitnud üle parda S. Freud'i õpetuse lapselikust seksuaalsusest ja selle väljatõrjest kui inimese

hingeelu peamisest tegurist, õpetuse sugutungi või võimutungi ainumaksvusest ja veel mõndagi muud. S. Freud ütleb sel puhul, et avalik arvamus oleks kõige paremini lepitatud säärasel korral, kui psühhoanalüüsile üldse kriips tõmmataks peale. Mis puutub kuristikku ametliku psühholoogia ja psühhoanalüüsi vahel, siis ei saa öelda, et Jung'i püüded seda tasandada oleksid olnud kesteab kui viljakad. Tõsi küll, kõige raskemini põhjendatavaist väiteist ta on loobunud, kuid selle tõttu on tema teooria jäänud kahvatuks ja verevaeseks. Ka tema enda poolt püstitatud väited, näit. tüüpide-teooria ja õpetus kollektiivsest alateadvusest pole etteheidetevabad. Tüüpide-teooriaid on viimasel aastakümnel psühholoogias esinenud loendamatu hulk, üks fantastilisem ja omavolilisem kui teine. Ka Jung'i katse ses suhtes pole mingi erand, sest ka sellel puudub ligem eksaktne põhjendus. Miks peab neid põhitüüpe olema just kaks? Mil määral on õigustatud katse rajada üht neist võimutungile, teist sugutungile (Jung ise ju oletab, et sääraseid tunge võib olla ka rohkem)? Tüüpide-teooriate abil on küll kerge üksteisele vastukäivaid nähtusi näiliselt lepitada, ent kaugemale nad meid ei vii.

*
* *

Oleme vaadelnud kolme psühhoanalüütilist teooriat. Oleme näinud, et igaüks neist praktilisse pedagoogikasse rakendatuna on omajagu viljakas. Kindlasti tuleb aga tõrjuda tagasi nende pretensioonid olla ainuõigeaks üldpsühholoogiaks ning püüded rajada mõnele neist või kõigile kokku mõnd üld- ja ainumaksvat pedagoogilist teooriat.

Ligemal vaatlusel näeme, et vastastikusel võitluses nad söövad üksteise peaaegu ära. Poolt- ja vastuväidete alus on seejuures nii kõikuv ja tõestamismeetodid nii puudulikud, et uskumine või mitteuskumine oleneb peamiselt igäühe isiklikust hingelaadist ja teaduslikust arvustusvõimest. See väike osa põhiväiteid, mis neile kõigile on ühine ja mida nad ühiselt väliskallale-

¹) Anal. Psychol. und Erz. lk. 74.

tungide vastu kaitsevad, on viimastel aastakümnetel leidnud tunnustuse ka nn. akadeemiliselt psühholoogialt ja olulisemas osas sellesse üle võetud (seejuures eitamata tänuvõlga psühhoana-

lüütikuile). Sellepärast ei ole psühhoanalüüs tänapäeval enam mitte selleks „tõotatud maaks“, millena ta veel hilises minevikus paljudele näis ja kergeusklikke ligi meelitas.

B 1090

121308